

stralien. I Skovene findes mange udmærkede Træsarter, som baade i Holdbarhed og Skønhed kan maale sig med Træsarter fra den øvrige Verden.

Af det foregaaende vil det kunne ses, at Au-

stralien er et Land med store Muligheder og i stærk Opkomst; det har meget at kæmpe med som ethvert nyt Land, men at det har en stor Fremtid for sig, er der ingen Tvivl om.

Pytheas fra Massilia og Jyllands Vestkyst.

Af

Professor, Dr. phil. H. P. Steensby.

I.

Under en Gennemgang paa Universitetet af Danmarks og de nordiske Landes Geografi maatte jeg naturligt ogsaa komme til Spørgsmaalet om disse Landes Opdagelseshistorie. Og blandt de herhenhørende Spørgsmaal var det navnlig Problemet om Pytheas fra Massilia og hans Rejser, der umiddelbart vakte min Interesse.

Som bekendt har Pytheas selv beskrevet sin Færd i et Skrift »Om Oceanet«. Dette er imidlertid tabt, og Efterverdenen har kun faaet Kundskab derom gennem spredte Bemærkninger, Indskud og Fragmenter, der forekommer rundt om i adskillige Oldtidsforfatters Skrifter. Nogle Gange har nyere Forfattere samlet alle disse Pytheas-Fragmenter og udgivet dem; saaledes A. A. Arvedson¹⁾ i 1824.

Talrige Forfattere har behandlet Fragmenterne ud fra sprogvidenskabelige og historiske Synspunkter. Man behøver ikke at beskæftige sig længe med Æmnet, før man opdager, at Pytheas-Litteraturen er meget stor. I sprogvidenskabelig og historisk Hensende er Sagen vistnok behandlet saa grundigt og alsidigt, at den nærmer sig til at være udtømt. Ihvertfald har jeg naturligvis intet at tilføje eller blot noget at sige med Hensyn til selve Teksterne og deres Fortolkning. I saa Henseende har Müllenhoff, Berger og flere andre Forfattere uddybet Problemerne saa stærkt, som det maaske overhovedet er muligt. Jeg maa da ganske støtte mig til de gængse Forfattere, hvad Resultaterne af det tekstkritiske angaar; men det forekommer mig, at netop da Æmnet er saa tekstkritisk gennemarbejdet, kunde det maaske være Tidspunktet til at se

paa Sagen fra en ikke filologisk og ikke historisk, men derimod speciellere geografisk Side.

De tekstkritiske Undersøgelser har navnlig drejet sig om to Sider af Teksterne; for det første de geografiske Træk, de beretter om Pytheas's Rejser og de besøgte Lande; for det andet de geografiske Navne, der forekommer i Fragmenterne i Forbindelse med disse Lande. Det er egentlig kun de førstnævnte Træk af nærmest geografisk Karakter, som jeg bygger min lille Undersøgelse paa, og nærmest kun de Oplysninger, der maa antages at dreje sig om Nordsøens sydlige og østlige Kyster. Ganske vist er disse Oplysninger meget dunkle, men det forekommer mig, at der just ved den geografiske Betragtning kan kastes nyt Lys over dem. Hvad selve Navneformerne angaar, opbygger jeg ikke mine Betragtninger paa Grundlag af disse, men jeg undlader dog ikke, efter at jeg ad geografisk Vej er naaet til nogle Resultater kortelig at prøve, om der muligvis skulde kunne findes en Bekræftelse gennem Navneformerne.

Hvor Tekstkritikerne er uenige om et Navns Skriveform, skriver jeg den almindeligst anvendte Form uden at inkludere mig paa nogen Art sproglig Drøftelse. Hvor der for en og samme Lokalitet nævnes to forskellige Navne, af hvilke det ene angives at stamme fra Pytheas og det andet fra en anden Oldtidsforfatter, benytter jeg stedse det Navn, der angives at stamme fra Pytheas. Naar saaledes en Ø i Oceanet ifølge Plinius af Pytheas kaldes Abalos og af Timæus Basileia, hvilket sidste Navn af Pytheas skal være anvendt om en anden Ø, der af Xenophon skal være kaldt Baltia, saa kan dette naturligvis ikke altsammen være rigtigt. Det forekommer mig imidlertid, at der kan være nogen Sandsynlighed for, at det er Pytheas,

¹⁾ A. A. Arvedson, *Pytheae Massiliensis Fragmenta* 4to. Upsaliæ 1824.

der virkelig har været i de paagældende Egne af Jorden, som har anvendt det rigtige Navn, medens der for de øvrige Forfattere er sket Forvekslinger med andre Navne. Naturligvis under Forudsætning af, at Plinius eller andre Mellemmænd ikke har taget fejl, men at de virkelig har meddelt Navnet i den Form, som Pytheas benyttede.

Som bekendt har det gennem lange Tider været almindeligt, at man ganske forkættrede Pytheas og de fra ham stammende Meddelelser; man antog ham for en Løgner, der aldrig havde foretaget saa vidstrakte Rejser, som han selv havde angivet. Først i nyere Tid har man indset, at der virkelig maa ligge reelle Iagttagelser til Grund for de brudstykkeagtige Beretninger. Ja, nogle Forfattere er endogsaa tilbøjelige til at gaa for vidt i modsat Retning, idet de tilskriver Pytheas Farter, der afgjort maa anses for at være altfor vidtstrakte.

Ret almindelig antaget er det dog nu, at Pytheas fra Massilia efter at have passeret gennem Strædet ved Herkules Støtter er kommet til Britannien, hvorefter han har omsejlet denne Ø, besøgt Thule, der antages for at være Norge (af nogle Island eller Shetlandsøerne), og endelig besejlet den sydlige Del af Nordsøen langs Nordtysklands Kyster. Dette synes altsammen at være sket i Løbet af faa Aar — nogle mener et Par Somre.

Selv om vi gaar ud fra, at Thule ikke har været et saa fjært Land som Island, bliver Pytheas's sædvanligvis antagne Farter alligevel saa omfattende, at man paa Forhaand maa føle sig opfordret til at nære nogen Betænkelighed med Hensyn til Antagelsens Rigtighed. Særlig gælder dette, hvis man antager, at Pytheas har rejst som den udprægede Nyopdager, der uden Vejledning eller Ruteanvisning af nogen Art gik frem langs Kysterne af Britannien og af Kontinentet og endog fra Britannien vovede sig ud over det ukendte Ocean, indtil han stødte paa et Land, om hvis Eksistens han forud ikke havde den fjærreste Anelse. Skal man formode, at Pytheas har udfoldet en saadan nyopdagende Virksomhed, kan man vanskelig tænke sig, at en enkelt Mand i Løbet af forholdsvis kort Tid skulde have kunnet gennemføre en saadan Række Foretagender i disse fjærne, nordlige Egne. Man maa jo erindre, at der her er Tale om en Række Foretagender, der ikke ligger i den umiddelbare Forfølgelse af en enkelt, omend mægtig Linie, som f. Eks. Tilfældet dog var med de gamle Ægypteres Omsejling af Afrika. Og ihvertfald et af disse

Foretagender, der tillægges Pytheas, nemlig Rejsen til Thule, maa forudsætte en Sejlads udover det aabne, fri Hav bort fra de vejledende Kyster.

Men et andet Udseende faar Sagen, hvis man vil antage, at de Lande, der her er Tale om, ikke har været helt ukendte, men at der har eksisteret noget i Retning af en Skibsfart mellem dem, saaledes at Pytheas har kunnet faa Oplysninger og Vejledning. Af hvad Art denne Vejledning har været, er det naturligvis umuligt at vide noget om; det kan have været blotte Kursangivelser; det kan være, at han har brugt indfødte Lodser eller »kendte Mænd«; det kan endelig have været, at han har skaffet sig Skibslejlighed paa lokale Skibe. Der er her et Spillerum af Muligheder, der dog alle maa ses paa Baggrund af en forudgaaende ældre Skibsfart, som Pytheas har støttet sig til.

I Virkeligheden staar vi her ved et Kærnepunkt for Betragtningen af Pytheas's Rejser: rejste Pytheas som en typisk Nyopdager — som en Columbus, der styrede udover helt ukendte Have — eller rejste han i Farvande, hvor der allerede eksisterede noget Kendskab til Landenes indbyrdes Beliggenhed? Jeg tror ikke, at man vil kunne komme udenom en Standpunkttagen til disse to Muligheder. En tredje gives ikke. Og min Mening er da den, at man maa antage, at Pytheas har kunnet støtte sig til en allerede eksisterende Skibsfart. Jeg ved vel, at mange vil antage Tanken om en saadan gammel Skibsfart for urimelig, men der kan dog henvises til, at den danske Arkæologi og Sophus Müller's Undersøgelser netop synes at vise, at der helt tilbage i Broncealderen har været en Skibsfart i Nordsøen.

Forøvrigt er denne Antagelse, at Pytheas har kunnet støtte sig til en gammel Skibsfart, ikke ny. Jeg skal saaledes anføre, at Fridtjof Nansen i sit store Værk »Nord i Tåkeheimen«¹⁾ allerede har gjort sig til Talsmand for en saadan Opfattelse. Han siger bl. a.²⁾, at vi må »altså tro, at Pytheas allerede i det nordlige Brettanike eller paa de skotske Øer, har faaet Underretning om Thule eller Norge hinsides Sjøen. Men derav følger, at det paa hans Tid, eller mere end tusen Aar før Vikingetidens Begyndelse, maa ha været Samkvem over Sjøen mellem nord-Britannien og Norge«.

Nansen vil have, at denne ældgamle Skibsfart

¹⁾ Kristiania 1911.

²⁾ l. c. p. 47-48.

skal have været udført af Nordboerne. Det forekommer mig imidlertid, at der kan være Grund til at antage, at den oprindelig er bleven indledet af Kelterne, og at den saa senere er gaaet over paa nordiske Hænder. Det forekommer mig, at det vil stemme bedst med Kulturens almindelige Gang, saaledes som vi kender den fra senere Tider.

Idet jeg altsaa blev klar over dette, at man maa gaa ud fra, at Pytheas har kunnet støtte sig til et allerede eksisterende Farvandskendskab og Skibsfart i de nordlige Havegne, fik jeg Lyst til ud fra geografiske Synspunkter at se lidt nærmere paa de Ting, som Pytheas beretter fra de nordlige Lande. Sagen er jo nemlig den, at i det Øjeblik der er Tale om en ældre indgroet Skibsfart, har man Lov til at gaa ud fra, at denne har været tillempet efter de geografiske Forhold. Eller med andre Ord idet der bliver overvejende Sandsynlighed for, at de Steder, som Pytheas har besøgt eller omtalt, er de Lande, Øer, Kyster eller Havne, som den da eksisterende Skibsfart har berørt, saa kan man ved Drøftelse af disse Steders Beliggenhed anvende nogle geografiske Synspunkter, idet der er visse geografiske Faktorer, der ogsaa i de Tider maa have gjort sig gældende.

De vigtigste af disse geografiske Synspunkter, som maa anvendes ved en saadan Undersøgelse, er da følgende:

1. En Betragtning af den geografiske Fordeling af Land og Vand. Dette gøres saa meget lettere, som denne Fordeling paa Pytheas's Tid maa have været den samme som nutildags. De Forskelligheder, der kan være Tale om, kan kun have været af rent underordnet Art.
2. Ved denne Betragtning maa man naturligvis dernæst søge at sætte sig ind i det Indtryk, som en første videnskabelig Rejsende som Pytheas i de Tider maa have faaet af Fordelingen af Land og Hav omkring Nordsøen ud fra egne Iagttagelser og Meddelelser fra Indfødte, men uden det Kortbillede, som vor Opfattelse nu støtter sig til.
3. En Skibsfart er ikke alene bestemt af Landenes indbyrdes Beliggenhed, men den paavirkes ogsaa af Kysternes Beskaffenhed, Forekomsten af nafurlige Havne, Bebyggelsens Udbredelse, Landevejenes Forløb ud til Kysten, Handelsvarernes Tilstedeværelse m. m., hvorfor man ogsaa maa tage alle disse Forhold i Betragtning.

4: Navnlige Kysternes geografiske Beskaffenhed er af Interesse i denne Sammenhæng, da man kan gaa ud fra, at Nordsøens Kyster dengang i Hovedsagen maa have haft samme Karakter som nu. Der kan kun være Tale om mindre Ændringer indenfor givne Kategorier. Dengang som nu maa vi have haft Skærgaardskyst ved Norge, Klit- og Klintekyster ved Nørrejylland og Klit- og Marskkyster fra Slesvigs Kyst til Holland. Udfra dette Kendskab til Kystens Natur kan der drages visse Slutninger med Hensyn til Betingelserne for Kystlanding, for naturlige Havne og for den sandsynlige Beliggenhed af Datidens besøgte Kystpladser.

5. Til disse simple Grundsynspunkter kan endnu føjes den Betragtning, at den omtalte gamle Sejlads i Nordsøen maa have haft Karakter af en Kystsejlads, hvormed tillige følger en udpræget Tilbøjelighed til at krydse Stræder, Havarme eller Have paa eller ihvertfald nærved det smalleste Sted.

Nogle af disse simple og velkendte Synspunkter er naturligvis blevet anlagt af saa godt som alle de tidligere Forfattere. Det ny er blot, at de søges gennemført paa Baggrund af Antagelsen om den ældre tilpassede Skibsfart, hvorved muliggøres, at Spørgsmaalet om Kysternes geografiske Beskaffenhed drages med ind i Undersøgelsen. De matematisk-geografiske Oplysninger, der stammer fra Pytheas, er derimod allerede i høj Grad blevet studeret tidligere og benyttet til nærmere Bestemmelse af hans Rejsers Udstrækning¹⁾. I disse Henseender har jeg derfor intet at tilføje, og mine følgende Betragtninger og Resultater gaar i ingen Henseende imod de ad disse Veje virkelig opnaaede Resultater.

Ved nu at anlægge de nævnte simple Synspunkter kom jeg hurtig til en Betragtning, der interesserede mig selv en hel Del. Det angik Beliggenheden af det af Pytheas besøgte Æstuarium Mentonomon, idet jeg fandt en Løsning af Problemet, der ihvertfald vilde passe godt med de geografiske Forhold, der antydes i Teksterne. Denne Ide gav mig Blod paa Tanden, saa at jeg søgte at uddybe og fortsætte Betragtningerne. Inden jeg fortsætter disse, skal jeg dog kortelig referere, hvad

¹⁾ H. Berger, Geschichte der wissenschaftlichen Erdkunde der Griechen III. Leipzig 1887. — K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde I. Berlin 1890. — Fridtjof Nansen, Nord i Tåkeheimen. Kristiania 1911. p. 33 ff.

man i al Almindelighed ved eller mener at kunne slutte sig til angaaende Pytheas og hans Rejser ¹⁾.

II.

Hvad man ved om Pytheas er kun visse Hovedtræk ²⁾. Han var en Græker fra den fokæiske Koloni Massilia, det nuværende Marseille. Han maa have været i Besiddelse af Datidens videnskabelige Uddannelse, hvad man foruden af hans Forfattervirksomhed og de fra ham stammende Oplysninger kan slutte af hans Bestemmelse af Massilias Bredde ved Hjælp af en Gnomon; hans Angivelse er forbavsende god. Pytheas gjorde ogsaa den Iagttagelse, at Polarstjernen ikke falder sammen med Himlens nordlige Polpunkt, men at den sidder et Stykke derfra, og det var endvidere ham, der først iagttog, at der er en Sammenhæng imellem Tidevandet og Maanens Faser.

Pytheas's store Bedrift var imidlertid hans Rejse til Europas vestlige og tildels nordvestlige Lande. Man har villet tillægge ham flere Rejser, men det sandsynligste er dog, at han kun har gjort en enkelt, og at den har strakt sig over længere Tid og haft ihvertfald een Overvintring, rimeligvis i Egnene om Kanalen, maaske i Bretagne, maaske Sydengland.

Ved denne Rejse blev Oldtidens Kendskab til Europas Vestkyst og Britannien paa en Gang mægtig forøget. Eller rettere det er den første og for lange Tider den eneste Forfatter, der beretter om disse Egne. Det nøjagtige Tidspunkt for Rejsen er ikke med Sikkerhed kendt. Der er dog ikke Tvivl om, at det falder i sidste Halvdel af det 4de Aarhundrede eller omtrent samtidig med Alexander den Store og med Aristoteles, der indledede Grækernes nøjere Kendskab til de udstrakte Lande i Asien, hvorhen Alexanders Tøgt havde strakt sig. W. Sieglin ³⁾ mener paa Grundlag af et Studium

¹⁾ Professor Johannes Steenstrup skylder jeg Tak for Anvisning af Literatur og for flere kritiske Bemærkninger, der dog ikke har kunnet ændre mit Grundsyn. Med Hensyn til den sproglige Betragtning af Stednavnene, har jeg søgt Hjælp hos Professor Finnur Jónsson, og for de stedse elskværdigt og redebont tilstaaede Oplysninger er jeg megen Tak skyldig. Ligeledes staar jeg i stor Taknemlighedsgæld til Statsgeolog A. Jessen for vigtige geologiske Meddelelser.

²⁾ cf. Johannes Steenstrup, Kundskaben om Jorden gennem Tiderne. Kbhvn. 1910.

³⁾ W. Sieglin, Entdeckungsgeschichte von England im Altertum. Verhandl. d. 7. internat. geogr. Kongresses. Berlin 1899. p. 859 ff.

af romersk-karthagiske Overenskomster at kunne henlægge Tidspunktet for Rejsen til Aarene 348—345 f. Chr. Den moderne græske Forfatter Konstantin Sphyris ¹⁾ benytter samme Grundlag, men flytter Tiden til Aarene mellem 345 og 343. Flere tidligere Forfattere har bl. a. ud fra den Omstændighed, at Pytheas ikke var kendt af Aristoteles, men derimod af dennes Elev Dikæarch været tilbøjelig til at antage et noget senere Tidspunkt eller Aarene 330—325 som det sandsynligste.

Ejendommelig er den Skæbne, som Pytheas's videnskabelige Arbejde har haft gennem Tiderne. Desværre har man ikke alene ikke Pytheas's eget Værk, men man har heller ikke de Forfatteres Værker, der direkte har kendt og benyttet det. Hvad vi har bevaret, er kun andenhaands Beretninger. Direkte er det blevet benyttet af Geografen Eratosthenes og Historikeren Timæus, der aabenbart begge har næret Tillid til Pytheas. Eratosthenes var den første eller en af de første, der udnyttede Pytheas's astronomiske Bestemmelser og fysisk-geografiske Iagttagelser i den videnskabelige Literatur, hvor de for stedse satte sine Spor (navnlig gennem Hipparch og Ptolemæus).

Timæus fremdrog derimod alt, hvad der var mærkeligt eller forunderligt i Rejseberetningen, og han har uden Tvivl derved hidraget til at sætte Pytheas i Miskredit hos Oldtidens senere Forfattere som Polybius (c. 140 f. Chr.), Diodor (c. 30 f. Chr.), Strabo (c. Chr. F.), Pomponius Mela (c. 50 e. Chr.), Plinius (død 79 e. Chr.), Ptolemæus (c. 130) o. a. Først i vore Dage er denne Mistillid atter blevet hævet, og man tror nu ikke mere, at Pytheas var en Løgner og Bedrager.

Navnlig Polybius var en ivrig Modstander af saavel Pytheas som Timæus. Polybius, der med Understøttelse af Scipio Africanus selv havde gjort langvarige Rejser i de vestlige Middelhavslande, var aabenbart skinsyg paa Pytheas, og han kan ikke tænke sig, at en Privatmand, som var uden Formue, skulde have kunnet foretage saadan en Rejse. Tilmed havde Scipio forhørt sig i Massilia om Pytheas, men der vidste man intet om ham eller om de Lande, som han foregav at have besøgt. Om de af Pytheas besøgte Lande forhørte man yderligere hos nogle Folk fra Massilias Koloni Korbilo ved Loires Munding; men selv om Britannien kunde disse ingen Oplysninger give.

¹⁾ Anført efter W. J. Beckers, Die Entdeckungsfahrten des Pytheas; Geographische Zeitschrift 1914; p. 222 f.

Man har sikkert med Rette heraf draget, den Slutning, at britanniske Varer (særlig Tinn) ihvertfald i de Tider bragtes til Fastlandet af britanniske Skibe og videre over Land til Massilia.

I vor Tid har man altsaa genvundet Tiltroen til Pytheas. Men det vil ikke sige, at det er lykkedes at forklare alle de fragmentariske Meddelelser, som man har om hans Rejse. Man er ikke klar over, under hvilke Forhold Pytheas kom ud paa sin Rejse, om det var paa Staten Massilias Vegne eller et privat Foretagende; om han hele Tiden rejste med Skib eller maaske delvis til Fods. Man kender ikke nøjere de Veje, han fulgte, eller de Punkter, som han naaede til.

Man ved dog, at han er sejlet gennem Strædet ved Herkules's Støtter forbi Gades, langs Kysten til den biscayske Bugt og videre til Bretagne med Forbjærget Kabaion og sandsynligvis til Øen Uxisame (nu Ouessant) ved Bretagnes Kyst. Herfra satte han over til Britannien. At han virkelig har besøgt denne Ø, kan der efter de foreliggende Beretninger i Literaturen ikke være Tvivl om. Og Pytheas maa ovenikøbet betragtes som Britanniens Opdager¹⁾ eller rettere Genopdager, idet der jo aabenbart fra ældre Dage eksisterede en fönikisk Besejling af Britannien.

Indtil Pytheas's Dage vidste Grækerne om Europas Océankyst intel andet, end at der fandtes en Øgruppe, Kassiteriderne, hvorfra Fönikere hentede Tin, og at Ravet kom fra en Flod, Eridanos (maaske Rhinen), ved Verdens yderste Ende. Først Pytheas's Rejse sprædte Lys over disse sagnagtige Egne. Saaledes bragte han Kundskab om Storbritannien og Irland under disse Øers ældre Navne Albion og Iérne (Erin), og han beskrev rigtigt Storbritannien som en Trekant med den kortere Side vendt mod Kontinentet. Derimod tog Pytheas fejl i Storbritanniens Størrelsesforhold, idet han gjorde dens Omkreds mere end dobbelt saa stor, som den virkelig er.

Man har paa forskellig Maade søgt at finde Aarsagen til denne Fejltagelse. Hergt²⁾ antager, at den hænger sammen med Pytheas's Omsejling af Øen, idet han paa sin Opdagerfærd dels har maattet sejle meget langsomt af Hensyn til de ukendte Farvande, dels har maattet følge alle Kystens Bugtninger for ikke at tabe Land af Sigte.

¹⁾ Clements R. Markham, Pytheas, the Discoverer of Britain. The Geographical Journal, London 1893.

²⁾ G. Hergt, Die Nordlandfahrt des Pytheas, Halle 1893.

Han har da angivet sin Omsejling i Dagsrejser, der paa Grund af Forholdene har været meget smaa; senere har saa en af de Forfattere, der benyttede Pytheas, omsat denne Angivelse i Længdemaal (Stadier) efter det i Middelhavet brugte Maal for en Dagsrejse (d. v. s. Dag og Nat), nemlig 1000 Stadier. Paa denne Maade er man kommen til Tallet 40.000 Stadier; medens det rigtige var knap 17.000 Stadier. Sieglin¹⁾ mener, at Pytheas selv har overført Middelhavsmaalet paa Oceanet uden at tage Hensyn til de forskelligartede Besejlingsforhold, navnlig Indflydelsen af Ebbe og Flod; hertil kom saa, at Pytheas lagde Britanniens Længdeakse fra Sydvest til Nordøst, hvorved han kunde faa den store Længdeudstrækning, ind imellem sine Breddebestemmelser i de sydlige og nordlige Dele af Øen.

Jeg skal ikke komme nærmere ind paa Spørgsmaalet om, paa hvilken Maade Pytheas har foretaget sine Rejser i Britannien. Om han er rejst til Skibs langs Kysten, om han er rejst til Fods gennem Landet, som nogle mener, eller maaske dels til Fods og dels pr. Skib. Heller ikke skal jeg prøve paa at afgøre, hvorvidt Pytheas har omsejlet hele Britannien. Det forekommer mig dog, at netop den Fejl, som Pytheas gør med Hensyn til Øens Størrelse, muligvis kunde tyde paa, at hans Forestillinger herom ikke udelukkende var begrundet paa hans egne Iagttagelser og Erfaringer fra en fuldstændig Omsejling, men at de for en Del stammede fra indhentede Meddelelser. Hvis det var Tilfældet, var det vel egentligt et ganske hæderligt Resultat under de foreliggende Omstændigheder kun at fordoble Øens Størrelse. Cæsar, hvis Oplysninger om Britanniens Størrelse væsentligst beroede paa de Indfødtes Meddelelser, overdrev i Begyndelsen i endnu højere Grad end Pytheas.

Jeg skulde ikke berøre disse Problemer i den foreliggende Sammenhæng, hvis det ikke var, at de saa nøje hænger sammen med Spørgsmaalet om, hvorfor og hvorledes Pytheas foretog sin Rejse. Anskuelserne er forskellige. Nogle har ment, at han af Massilia var sat i Spidsen for en Forskningsekspedition, hvis Hovedformaal maa have været at undersøge Mulighederne for ny Handelsforbindelser. Men der er i Virkeligheden ikke meget, der taler for denne Antagelse. Der

¹⁾ l. c. p. 863.

kan vist næppe være Tvivl om, at Sieglin, Kähler o. a. har Ret, naar de antager, at Pytheas har foretaget sin Rejse af — hvad vi vil kalde — videnskabelige Grunde. Har han muligvis drevet Handel paa sin Rejse, har det antagelig nærmest været som et Slags Paaskud og som et Middel til at komme frem.

Med Hensyn til Rejsemaaden er der jo ikke Tvivl om, at det væsenligst er sket til Søs. Kun for Britanniens Vedkommende kan der som nævnt ogsaa være Tale om Landrejse. Hvad det er for Skibe, som han har benyttet, ved man intet sikkert om. Man ved ikke engang, om det er paa et massiliansk Skib, eller om det maaske for Strækningens Vedkommende fra Cadix til Bretagne er paa et karthagisk Skib, som nogle mener, at Pytheas har gjort den første Del af sin Rejse.

Endnu mindre ved man, hvad det er for Skibe, som Pytheas har benyttet i Havegnene nordligere end Kanalen. Om han har haft sit eget Skib med fra Sydeuropa, om han har skaffet sig et stedligt Skib, eller om han har nøjedes med at skaffe sig Skibslejlighed i lokale Skibe, er det vel umuligt at afgøre. Kun mener jeg ud fra de tidligere Betragtninger at maatte antage, at en vis Grad af Skibsfart maa der have været i disse Egne, saaledes at Pytheas ikke har behøvet at famle sig frem i Blinde, men at han i Virkeligheden har kunnet støtte sig til en forhaandeværende Kundskab om Have, Kyster og Lande. Paa hvilken Maade han har benyttet denne Skibsfart, er det naturligvis umuligt at afgøre; men Kærnepunktet er heller ikke dette. Det væsentlige er, at han har kunnet faa Oplysninger om sine Rejsemaal og i det mindste Vejledning om Ruten.

Personlig er jeg tilbøjelig til at tro, at Pytheas Nord paa har gjort Sørejserne paa Skibe, der hørte hjemme ved Nordsøen, antagelig i Britannien. Derfor forekommer mig bl. a. det Forhold at tale, at der synes at indtræde en Reduktion af Dagsrejsernes Længde, saasnart vi kommer nordligere end Bretagne. Jeg skal blot minde om, at der angives hos Diodor 4 Dagsrejser fra Fastlandet til Forbjærget Belerion (Land's end), og hos Strabo siges, at Pytheas brugte flere (man har ment 3) Dagsrejser fra Kanton (d. v. s. Kent) til Rhinens Munding. Nu ved jeg vel, at man paa forskellige Maade vil forklare disse mindre Angivelser; men jeg kunde dog tænke mig, om Sagen i Virkeligheden var den, at der her var brugt britanniske Dagsrejser, der var kortere end Middelhavsfolkernes, idet Skibsfarten i de

nordlige Egne stod paa et noget primitivere Standpunkt¹⁾.

I Forbindelse med Britannien kommer vi til Problemet Thule, da det vel næppe er tvivlsomt, at det er ud fra Britannien, at han kommer til eller ihvertfald faar Kundskab om dette nordlige Land. Der frembyder sig to Hovedspørgsmaal: hvad var Thule? — og var Pytheas i Thule, eller hvor langt naaede han mod Nord fra Britannien? —

Hvad det første Spørgsmaal angaar, forekommer det mig ikke, at der kan være nogen Tvivl om, at de Forfattere har Ret, der holder paa, at der er Tale om Vestnorge. Ganske vist kommer endnu Forskere som Müllenhoff²⁾ og Kähler³⁾ ud fra særlige Betragtninger til andre Resultater, idet den første antager, at Thule er Shetlandsøerne, og den anden, at det er Island. Idet jeg her maa gaa ud fra den Karakteristik af Thule, som vi finder hos Strabo, maa jeg slutte mig til Teorien om Norge. Strabo fortæller bl. a. om Kornavl (Hirse), om Tærskning i Lader og om Tilberedningen af en Drik af Korn. Ligeledes kan anføre Solinus, der (rimeligvis efter Timæus) beretter: »Fra Orcaerne udgør Farten til Thule 5 Dage og 5 Nætter. Thule er imidlertid frugtbar og rigt paa sent modnende Frugter. De, som bor der, lever fra Begyndelsen af Foraaret blandt deres Hjorder og nære sig af Urter, dernæst med Mælk: for Vinteren gemmer de Træernes Frugter⁴⁾. Med Orcas (Orkas eller Orkan) forstod Pytheas Britanniens nordlige eller som han troede nordøstligste Forbjærg; i denne Sammenhæng menes der rimeligvis og almindeligt antaget Shetlandsøerne. Jeg skal dog ikke gaa nærmere ind paa dette Punkt angaaende Thule som Norge, men nøjes med at henvise til nyere Forfattere som G. Hergt og Fridtjof Nansen og deres Bevisførelse, der forekommer mig at være overbevisende⁵⁾.

I Forbindelse med Thule plejer man yderligere at sætte de fra Oldtiden lige til vore Dage saa

¹⁾ Ogsaa i Sammenligning med de Dagsrejser, der angives langs Sydvest- og Vestkysten af det nuværende Spanien og Portugal, betyder Dagsrejserne fra Farvandene ved Britannien en Reduktion, hvad der maaske kan tale for, at denne ikke udelukkende skyldes vanskeligere Besejlingsforhold.

²⁾ K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, Berlin 1870. Bd. I. p. 408.

³⁾ F. Kähler, Forschungen zu Pytheas' Nordlandsreisen. Halle 1903. p. 27.

⁴⁾ Oversættelse efter G. Hergt, l. c. p. 64.

⁵⁾ Fridtjof Nansen, l. c. p. 46.

gaadefulde Bemærkninger om hin Egn, hvor Jord, Hav og Luft ikke mere kunde skilles fra hinanden, og hvor Pytheas selv har været, som det udtrykkelig bemærkes.

Man har stedse troet, at dette Sted hos Strabo (II. Kap. 104) angik Egne, der laa nord for Thule henimod det frosne Hav. Og det har været et vigtigt Argument for, at Pytheas selv maatte have besøgt Thule og endnu nordligere Egne. De Forsøg, man har gjort paa mod Nord at finde Naturforhold, som Beskrivelsen skulde passe med, er dog mislykkedes. Derfor har man ogsaa i nyere Tid forsøgt at forklare Stedet paa helt andre Maader, f. Eks. som Gengivelse af en keltisk Myte ¹⁾.

Nu kommer imidlertid Kähler ²⁾ og paastaar, at dette Sted slet ikke gaar paa de nordligste af Pytheas besøgte Egne; men at der er Tale om den tyske Nordsøkyst, og at Beskrivelsen af de mærkelige Naturfænomener i Virkeligheden er en Beskrivelse af Naturforholdene paa den nordvesttyske »Wattenküste«. Jeg skal anføre den Oversættelse, som Kähler ³⁾ giver af det nævnte Sted hos Strabo. Oversættelsen er med en enkelt Udeladelse temmelig ordret: »Polybius sagt in seiner Länderkunde von Europa, er wolle die alten Geographen in Ruhe lassen, sondern lediglich ihre Rezensenten prüfen, unter andern auch den Pytheas, von dem viele irreführt worden seien. Er gibt nämlich vor Britannien in seiner ganzen Ausdehnung zu Fuss bereist zu haben und setzt den Umfang der Insel auf mehr als 40.000 Stadien an. Ausserdem aber hat er auch die bekannten Dinge über Thule und jene Gegenden in Erfahrung gebracht, in welchen weder Land an sich mehr vorhanden war, noch Meer, noch dicke Luft, sondern eine Art Mischung aus diesen Elementen, einer Lunge des Meeres gleichend, in welcher nach seiner Angabe das Land und das Meer schaukelt und alles zusammen (scl. mitschaukelt), und dies sei gewissermassen ein Band des Alls (des Universums), welches weder zu Fuss noch zu Schiff passierbar sei.

Was das der Lunge gleichende Gemisch betreffe, so habe er es selbst gesehen, das andere erzähle er von Hörensagen.

Dies sind die Worte des Pytheas; und von

¹⁾ cf. Berger III. p. 22; Müllenhoff, Deutsche Altertums-kunde I. p. 422 f.

²⁾ Friederich Kähler, Forschungen zu Pytheas Nordlandsreisen, Halle a/s. 1903.

³⁾ l. c. p. 18.

dort heimgekehrt habe er die ganze Ozeanküste Europas von Gades bis zum Tanais bereist.«

Kähler søger nu at vise, at der i det saaledes gengivne Sted rummes en Beskrivelse af de yderste Slikvader, som Floden overskyller, men som Ebben løber af, idet Vandet danner Tusinder af Rønder (Prieler) og Tusinder af lave Vandpytter ¹⁾. Som Ratzel siger i en Beskrivelse: »Es ist der Eindruck wie von der Wanderung über einen in voller Abschmelzung befindlichen Gletscher. Das Ganze ist halb fest, halb flüssig.« Kähler gør opmærksom paa, at det er ganske træffende at sammenligne dette Fænomen med en Lunges indre Bygning, og han søger at vise, at for en Mand som Pytheas med Datidens græske videnskabelige Dannelse kunde et saadant Billede uden Vanskelighed frembyde sig.

Jeg skal ikke gaa nærmere ind paa Käblers Bevisførelse. Jeg er meget tilhøjelig til at tro, at han maa have Ret i sin Opfattelse, og at Pytheas paa sin Sejlads langs Nordsøens sydlige Kyster er kommet ind paa Slikvaderne og der har faaet Indtrykket af en ejendommelig Natur, som han ikke kendte noget tilsvarende til fra Middelhavsegnene. Men forøvrigt er hele dette Problem med »Havlungen« et Spørgsmaal for sig, hvis Besvarelse for eller imod Nordsøkysten i og for sig ikke griber betingende ind for det, som jeg i det følgende vil prøve at begrunde med Hensyn til Pytheas's Rejse langs Nordsøens østlige Kyster, selv om det i høj Grad vilde passe i det hele Billede.

Derimod er Problemet naturligvis af Vigtighed for Spørgsmaalet om Pytheas's Rejse i de nordlige Dele af Atlanterhavet fra Britannien til Thule og endda maaske videre mod Nord fra Thule, hvad nogle Forfattere antager. Hvis den saakaldte »Havlung« maa flyttes til Nordsøens sydlige Kyster, bortfalder en af de Gaader, der hidtil har knyttet sig til Thule og dermed i Forbindelse staaende Egne.

Det bliver derfor ikke mindre sandsynligt, at Thule er at søge paa den af Agerdyrkere beboede norske Vestkyst. En nærmere Bestemmelse er man ikke naaet til med større Sikkerhed. Man har mest paa Grundlag af astronomisk-geografiske Opgivelser, der synes at stamme fra Pytheas og formodes at angive Nattens Længde just i Thule ved Mid-

¹⁾ cf. A. Jessen, Marsken ved Ribe. Danmarks geol. Undersøgelse II. R., N. 27 p. 10—11.

sommertid ment, at kunne udpege Egnen omkring Molde som havende en vis Sandsynlighed for sig. Vi kunde nu ogsaa søge at belyse Spørgsmaalet ud fra Betragtningen om den eksisterende Skibsfart og dennes sandsynlige Forhold mellem Britannien og Norge. Anlægger vi Kystfartsbetragtningen paa denne Forbindelse, ser vi straks ved et Blik paa Kortet, at den naturlige Overfartsled maa have været ved Skotland til Shetlandsøerne og derfra til nærmeste Punkt af den norske Kyst. Men i saa Fald rammer man Kysten i Omegnen af Bergen. Der er vel heller næppe Tvivl om, at denne Bys Oprindelse og Opkomst for en senere Tids Vedkommende staar i Sammenhæng med netop dette geografiske Forhold ved dens Beliggenhed, at den ligger lige ud for Skotland eller ved det praktisk talt smalleste Sted mellem Norge og den britiske Øgruppe ¹⁾.

Foreløbig skal jeg ikke gaa nærmere ind paa Omtalen af Thule, men jeg skal komme tilbage til Problemet om dets Beliggenhed senere i anden Sammenhæng.

III.

I det foregaaende har jeg væsentlig forholdt mig refererende. Tilbage staar imidlertid at omtale Pytheas's Rejse fra Forbjærget Kantion i Britannien til Rhinens Munding og videre øster paa langs Nordkysten. Og i Forbindelse med Opfattelsen af denne Rejse er det navnlig, at jeg har særlige geografiske Betragtninger at fremføre.

Fra Kantion rejste Pytheas til Rhinmunden, hvortil han ifølge Strabo (1,63) behøvede nogle Dagsrejser, Strabo troede, at Stedet mellem Kantion og Rhinens Munding var det smalleste Sted mellem Fastlandet og Britannien, som man endog-

¹⁾ Et yderligere Hjælpemiddel til Bestemmelse af Thule's sandsynlige Beliggenhed i Norge vilde være en Betragtning af Bebyggelsestætheden paa Kysten og i dennes Baglandsegne. Disse sidste bliver jo imidlertid lidet udstrakte i Norge, da de indre Højfjældsegne ikke har en fast Bebyggelse. Ogsaa i Oldtiden maa dette naturligvis have været Tilfældet. Saavel i Oldtiden som i vore Dage har Bebyggelsen kun været at finde i en Bræmme langs Vestkysten. Et Blik f. Eks. paa Hagbart Magnus's Kort over Bebyggelsen i det sydlige Norge (i »Studier over den norske Bebyggelse« I, Christiania 1898) viser os, at denne Bræmme nogle Steder er bredere end andre Steder, og det er tydeligt, at Bræmmen indsnævres, hvor der er stærk Udbredelse af Højfjældene, og omvendt Omkring Bergens Bredde har vi i vore Dage en udstrakt Bebyggelse, og det er da heller ikke urimeligt at antage, at vi ogsaa i Oldtiden her har haft en forholdsvis talrig og udstrakt Landbrugsbefolkning.

saa kunde se over, og derfor erklærer han Pytheas for en Løgner. Rimeligvis har — som flere Forfattere formoder — Sejladsen været 3 Dage med de korte britanske Dagsrejser, hvad der fra Kent til Rhinmunden (antagelig den mellemste) ikke er saa usandsynligt, i Særdeleshed naar man erindrer, at Skibet antagelig først er gaaet over Strædet til Fastlandskysten og derefter har fulgt denne mod Nord.

Fra Rhinens Munding fulgte Pytheas, som det af flere Grunde med Sikkerhed fremgaar og almindeligt antages, Nordsøkysten videre mod Øst. Umiddelbart efter den ovennævnte Bemærkning om Kantions Afstand fra Rhinens Munding fortsætter nemlig Strabo: »Ogsaa Meddelelsen om Ostiaierne og Landene hinsides Rhinen indtil Skytherne er altsammen opdigtet.« »Ostiaierne« anses almindeligt for en Skrivefejl for Ostimierne, et Folkeslag i Bretagne ¹⁾; med Skythien har Pytheas ligesom Flertallet af den ældre Tids Forfattere ment den nordlige Del af Europas Hovedmasse, og med »Skytherne« i al Almindelighed Indbyggere ved den behøvede Verdens Nordkyst.

Under sin videre Sejlads mod Øst skulde saa Pytheas eller det — eventuelt i Britannien eller maaske ved selve Rhinmunden hjemmehørende — Skib, han sejlede med, været kommet ind paa den saakaldte Vadekyst, — forudsat at Kähler har Ret i sin ovenfor omtalte Teori. Geografisk usandsynlig er denne Teori ikke. Thi i Virkeligheden maa vi dengang ligesom nu have haft en saadan Kystform liggende langs hele Marsken som en sammenhængende og næsten ubrudt Linie fra Holland til Slesvig. Kun hist og her afbrydes denne Kystform af Klitkyst; i Reglen ligger Klithættet jo ikke paa selve Landkysten, der danner en Inderkyst, men det ligger udenfor denne paa Yderkysten, det vil sige paa Ydersiden af de foranliggende Øer (de vestfrisiske og nordfrisiske Øer). Umuligt er det ikke, at Pytheas ikke er sejlet langs Yderkysten, men at han er blevet ført indenfor Øbræmmen igennem det saakaldte »Wattenmeer«. Dels har dette sikkert dengang været af større Udstrækning end senere, idet Marskdannelsen efterhaanden har indsnævret det, dels vides det, at denne Kystvandsfart gennem Tiderne og navnlig i ældre Dage har spillet en stor Rolle for Forbindelsen mellem Rhinens og Elbens Mundingsegne ²⁾.

¹⁾ Cf. Hergt, 1. c. p. 30; Nansen p. 53.

²⁾ D. Schäfer, Die deutsche Hanse. Bielefeld n. Leipzig 1903. p. 9.

De vigtigste Beviser for, at Pytheas har rejst langs Nordsøkysten, finder vi i et Par ret uklare Steder hos Plinius i hans *Historia Naturalis*. De anføres nedenfor. Det første forekommer i den geografiske Del af Plinius's Værk, medens det andet findes under hans Omtale af Ravet.

1. Hist. Nat., L. IV, C. 13 og 27:

Insulae complures sine nominibus eo situ traduntur. Ex quibus ante Scythiam, quae appellatur Raunonia, unam abesse a Scythia diei cursu, in quam veristempore fluctibus electrum ciciatur Timæus prodidit; ...

Xenophon Lampsacenus a litore Scytharum tridui navigatione insulam esse immensae magnitudinis Baltiam tradit. Eandem Pytheas Basiliam nominat.

2. Hist. Nat., L. 2, C. 11.

Pytheas Gutonibus, Germaniae genti, accoli aestuarium oceani Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex milium: ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. Huc vere fluctibus advehi (succinum) et esse concreti maris purgamentum: incolas pro ligno ad ignem uti eo, proximisque Teutonibus vendere. Huic et Timæus credidit, sed insulam Basiliam vocavit.

Begge Steder har saa mange Overensstemmelser, at der ikke er Tvivl om, at de i Hovedsagen handler om det samme. Men der er ogsaa Uoverensstemmelser, der dog forklares ved den fri Gengivelse og ved hele den flygtige Maade, hvorpaa Plinius har skrevet ud af sine Kilder. En Hovedkilde for begge de nævnte Steder synes Timæus at have været, og allerede han har aabenbart bidraget til at forøge Misforstaaelsen med Hensyn til, hvad Pytheas har fortalt.

Inden vi gaar til en Undersøgelse af, hvilke Punkter Pytheas kan have besøgt eller ihvertfald omtalt, er det maaske heldigst først at klare det Spørgsmaal, hvorvidt han er naaet til Østersøen, eller om han ikke er naaet Øst for den jyske Halvø.

I ældre Tider var det almindeligt at antage, at han havde været i Østersøen, fordi man troede at maatte henlægge Ravøen Abalos i Retning af det ravrige Samland. Man har endog formodet, at Abalos var Bornholm, og at Omtalen af det som Brændsel benyttede Stof i Virkeligheden hentydede til denne Øs Kul. Aestuariat Mentonomon blev allerede af O. Rudbeck antaget for at være Frisches Haff.

Endnu lader moderne Forfattere Pytheas komme til Østersøen. Østerrigeren G. Mair ¹⁾ lader ham endog med Dampskibsfart rejse rundt fra Kyst til Kyst. Selv Müllenhoff ²⁾ mener ud fra en Betragtning af Plinius's Plan for sin geografiske Fremstilling at maatte slutte, at det ovennævnte Sted drejer sig om Østersøen.

Herimod har dog andre hævdet, at det er umuligt at drage saadan en Slutning paa Grundlag af Plinius, der paaviseligt sammenskrev ret usystematisk ³⁾. Jeg kan ikke se rettere, end at de Forfattere som Markham, Hergt, Beckers o. fl. a., der antager, at Pytheas ikke er kommet udenfor Nordsøens Omraade, har Ret. Der er i Virkeligheden intet, saavidt jeg kan se, der tyder paa, at Pytheas har været østligere end den jyske Halvøs Vestside. Mange antager endog, at han ikke er naaet til selve Halvøens Vestkyst; men de antager dog, at han maa have erfaret og endog talt eller skrevet om Kystens Bøjning Nord paa, hvad man mener at kunne slutte af de ældste Kortværker, der støtter sig til Pytheas ⁴⁾.

Det eneste Sted, der i særlig Grad kunde lede Tanken hen paa, at Pytheas maatte have været længere mod Øst, findes hos Strabo (L II, C. 104), hvor han efter Pytheas siger, at denne fortæller, at han har »besøgt hele Europas Océankyst fra Gadeira til Tanais«.

Da Tanais er Oldtidens Navn paa Floden Don i Sydrusland eller i Skythien i særlig Forstand, siger det sig selv, at Udtrykket ikke maa forstås bogstaveligt. Enten har Pytheas med dette Udtryk ment et eller andet i Retning af, at han i Skythien (Ordet taget i videre Betydning som gældende vidtstrakte nordlige Egne) var naaet særlig langt mod Øst, maaske helt over paa Tanais's Længde, hvad der kunde stemme med hans Opfattelse af Britanniens nordøstlige Længderetning. Eller ogsaa har Pytheas gjort sig skyldig i en Forveksling, idet han har hørt et andet Navn, som han har forvekslet med Tanais. Det sidste er maaske det sandsynligste: men hvilket dette andet Navn kan have været, er det naturligvis vanskeligt at udtale sig om. Man kunde ogsaa antage, at Tanais i

¹⁾ Anført efter W. J. Beckers, *Vom germanischen Norden; Geogr. Zeitschrift* 1911; p. 674.

²⁾ Müllenhoff, l. c. p. 410 ff.

³⁾ cf. Hergt, l. c. p. 31; Forbiger, *Handb. d. alt. Geogr.* I, p. 378.

⁴⁾ cf. Ahlenius l. c. p. II.

i denne Sammenhæng er den sidste store Flod, hvis Munding Pytheas har passeret f. Eks. Elben, som Markham antager, eller maaske Eideren, som Werlauff ogsaa nævner¹⁾. Dog, vi er her ude i de løse Gætninger; vi lader ganske Spørgsmaalet ligge. Det sikre, vi tør holde os til, er Pytheas's Rejse langs Nordseens Kyst, og vi tør ligeledes gaa ud fra, at han ikke er kommet om paa Østsiden af Jylland.

Der frembyder sig da den interessante Opgave at identificere de af Plinius nævnte geografiske Lokalteter: Raunonia, Basilia (Basileia), Æstuariet Mentonomon og Øen Abalus (Abalos). Det er en Opgave, der tit er blevet behandlet, men som endnu ikke er blevet endelig løst.

Inden jeg gaar videre, skal jeg imidlertid fremhæve et af de geografiske Forhold, der er Grundlaget for mine Betragtninger. Det er det Faktum²⁾ at man fra Rhinens Mundingsegne til Skagen kan sondre imellem to Kysttyper, der forekommer hver for sig, og hver har sin forskellige Grad og Art af Tilgængelighed for Skibsfarten.

Disse to Kysttyper kan kaldes den nordvesttyske og den vestjydske. Langs den førstnævnte afsluttes Fastlandet med en bred Bræmme af Marsk; selve Kysten er en lav Vadekyst (Karakteren heraf maa oprindelig — før Inddigningen — have været endnu mere udpræget); udenfor den kontinentale Vadekyst eller Inderkysten strækker sig Vadehavet (das Wattenmeer), der er lavvandet og hyppigt tørt ved Ebbe, og hyppigt afsluttes dette Havomraade udadtil af en Bræmme af Øer med Klitter. Denne Kysttype fortsætter sig lige til Eggen ved Graadyb indenfor Fanø. Her træder højt Land ud til selve Graadyb, og her fra denne Egn begynder saa den typiske jydske Vestkyst, der kortelig kan karakteriseres som en Klitkyst (til dels en høj Klitkyst) med Strandsøer.

Fr. Solger³⁾ betoner den skarpe Modsætning mellem de to Kyststrækninger og fremhæver den Betydning, som Forskellen i Tidevand har for Opstaaelsen af de to Kyst-Typer. Medens Ebbe og Flod ved den danske Kyst kun viser en Højdeforskel af Vandspejlet paa faa Decimeter, saa be-

løber denne sig ved den nordvesttyske Kyst til flere Meter. Man kan regne, at Tidevandsforskellen ved den jydske Skagerakskyst er 0,3 — 0,4 M., ved Thyborøn 0,3 M., ved Blaavandshuk 1,6 M., ved Helgoland 2,8 M., ved Cuxhaven 3,1 M., ved Borkum 2,5 M., og ved Helder 1,4 M.⁴⁾ Aarsagen til dette ejendommelige Forhold, at Ebbe og Flod er ringe ved den jydske Kyst og ligeledes retringe ved den hollandske, medens de mellemliggende Egne har et stærkt udpræget Tidevand, skal jeg ikke komme nærmere ind paa. Kun skal jeg nævne, at man maa antage, at saaledes har Forholdet stedse været, saalænge Strædet ved Calais har været aabent.

Der kan næppe opkastes Tvivl om, at den stærke Tidevandsforskel virker hen til at gøre Kysten vanskelig tilgængelig og uindbydende for Skibsfarten. Dette Forhold er imidlertid ikke epebestemmende, idet selve Kystens Beskaffenhed er vigtigere for Tilgængeligheden, og vi skal nu se, hvorledes de to Kysttyper forholder sig eller oprindelig maa have forholdt sig i samfærdsels-geografisk Henseende. Vi skal se paa, hvorvidt og hvorledes selve Kystens Natur har indbudt til Skibsfart og Samfærdsel, og paa hvilke Steder der først er opstaaet Havne- og Samfærdselscentrer.

Som Helhed maa begge Kysttyper betegnes som lidet tilgængelige eller som lidet indbydende. Dette gælder for det første selve den jydske Vestkyst og dens Fortsættelse paa Yderkysten af de nord- og vestfrisiske Øer. For nyere Tids Vedkommende er dermed i Hovedsagen Spørgsmaalet om den vestjydske Kysts naturlige Tilgængelighed udtømt. Tidligere kan derimod Sagen have forholdt sig noget anderledes. Hvis nemlig de Tanger, der ligger foran Strandsøerne, har været aabne — som det nu siden 1825 har været Tilfældet ved Agger —, saa kommer Strandsøerne til at fungere som en Slags naturlige Havnebassiner og til at indbyde til Sejlads.

Ved den nordvesttyske Kyst træder det saakaldte »Vadehav« i Lagunernes Sted, og det har sikkert ogsaa stedse været benyttet af Kystfarten. Men dets umiddelbare Begrænsning mod Landsiden, »Vadekysten«, udmærker sig ikke ved sin naturlige Tilgængelighed. Den ubestemte Kystlinie med de store Arealer, som Flodbølgen skyller henover, har hverken fra Land- eller fra Søsiden været let tilgængelig og har ikke indbudt til Trafik. Dette

⁴⁾ O. Krümmel, Handbuch der Ozeanographie. Stuttgart 1911, II. p. 350.

¹⁾ E. C. Werlauff, Den nordiske Ravhandels Historie, Kjøbenhavn 1835, p. 94, Note 2; cf. p. 90.

²⁾ Fr. Solger, Die Deutschen Seeküsten. Serien »Meereskunde« 1ster Jahrgang. Berlin 1913. — cf. A. Jessen. Marsken ved Ribe. Danmarks geologiske Undersøgelse. København 1916, p. 8 ff.

Forhold træder frem den Dag i Dag i den Kendsgerning at Vadekysten endnu næsten ingen Havne har. Det er egentlig først i nyeste Tid med dens højere Teknik, at man har anlagt Havne paa selve den tyske Vadekyst, og det er væsentligst saadanne som Wilhelmshafen, Brunsbüttelhafen og nogle Fiskerihavne, der altsaa tjener militære eller andre speciellere Interesser. De ældre naturligt opvoksede Handelshavne ligger som Hamborg og Bremen ved Floder langt inde, trukket tilbage fra Vadekysten til højere Land og til det Sted ved Floden, hvor Tidevandets stærke Indflydelse er ved at høre op. Ogsaa i Holland træffer vi de ældste Handels- og Havnepladser langs med Floderne ¹⁾, eksempelvis kan nævnes de saakaldte Ijssel-Stæder ²⁾. Om nogle af disse Flodhavne samt om saadanne Byer, der ligger i Marsken eller langs Marskkysten, gælder det, at de ikke kan være opstaaet, før man har anlagt Digerne langs Kysten. Eksempler paa saadanne Byer er Rotterdam, Amsterdam, Delfzyl og Tønning. Hvornaar Digebygningen begyndte er ikke helt sikkert. Muligvis gaar den i Holland tilbage til Romernes Tid, selv om den først tog rigtig Fart fra Slutningen af 13de Aarhundrede.

Imidlertid ser man, at langs hele Kysten mellem Holland og Slesvig er det ved Floderne, at man har særlig Grund til at vente de ældste Handels- og Skibsfartspladser. Ved den jydsk Kyst derimod finder vi ingen Flodbyer og Flodhavne ³⁾. Og lige saa lidt finder vi her Havnepladser paa Klitkysten ud mod Havet, som vi finder saadanne paa Ydersiden af de frisiske Øer. Det er ved den jydsk Kyst inde i Lagunerne, at vi ifølge den geografiske Betragtning har mest Grund til at vente Forekomsten af de naturligt opstaaede Handels- og Havnepladser.

Imidlertid kunde man opkaste det Spørgsmaal, om Nordsøkysten paa Pytheas Tid havde samme Præg som senere eller rettere, om man ogsaa i 4. Aarh. før Chr. langs den nordvesttyske og den slesvigske Kyst kunde sondre mellem en Sand- og Klitkyst paa Ydersiden af Klitøerne, en Vadekyst langs Inderkysten og endelig en Række Flodmun-

dinger. Heraf er det atter Vadekysten, der interesserer os. For at en saadan Kyst kan opstaa, kræves der en Landsænkning, og den Landsænkning, der i dette Tilfælde har været betingende, indtraf i Litorinatiden. Under Litorinatidens sidste Afsnit er de lavtliggende, flade Strækninger indenfor den nuværende Ørække blevet dækket af Havet og samtidig er sandsynligvis Aflejringen af Klæg begyndt ¹⁾. Ad arkæologisk Vej er Sophus Müller ²⁾ og ad geologisk A. Jessen naaet til en Bedømmelse af, hvornaar denne Landsænkning ophørte. »Landsænkningens Maksimum kan tidligst falde i den nordiske Bronzealder, muligvis paa et noget senere Tidspunkt. Havet naaede da ind til den nuværende Geestrand, og først da kunde Marsken allejres op til sin nuværende Højde og sin nuværende inderste Grænse ³⁾«. Der er senere sket en Hævning, der for Slesvigs Vedkommende af A. Jessen anslaaes til 1—1½ m.

Som antydtes i det anførte Citat er man endnu ikke helt sikker paa Tidspunktet for Marskdannelsens Begyndelse; men det er klart, at allerede et langt Tidsrum inden dette Tidspunkt har Nordsøkysten haft Vadekystens Karakter, og det er ihvertfald ganske givet, at da Pytheas færdedes her, har Inderkysten været ledsaget af en Bræmme af Vader, der løb helt eller delvis tørre ved Ebbe. De Betragtninger, der er anstillet med Hensyn til Nordsøkystens Forhold til Skibsfart og Landing, maa altsaa have haft Gyldighed i de Tider.

Til denne geografiske Sondring mellem de to Kysttyper kan med det samme føjes nogle Bemærkninger om Ravels Forekomst ved Nordsøen ⁴⁾. Som bekendt stammer Ravet dels fra Tertiærlag, dels fra Istidsaflejringer, i hvilke sidste det dog befinder sig paa sekundært Leje, indkommet heri under Istiden. Idet Havet bryder bort af saadanne Istidsaflejringer, der danner Klitterne paa Jyllands Vestkyst, eller af dem, der forekommer som Bunddannelser i Nordsøen, bliver Ravet skyllet frit, og af Kyststrømmene skylles det efterhaanden op paa de flade Sandkyster ⁵⁾.

¹⁾ A. Nordlind, Det nederlandske polderområdets hydrografi; »Ymer« 1910 p. 50.

²⁾ W. Vogel, Eine Wanderung durch altniederländische Seestädte. Serien »Meereskunde« 4ter Jahrgang Berlin 1910 p. 3. f.

³⁾ Ribe maa betragtes som den nordligste Flodby paa Marskkysten.

¹⁾ A. Jessen, l. c. p. 37.

²⁾ Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1913—14.

³⁾ A. Jessen, l. c. p. 39

⁴⁾ cf. Fridtjof Nansen, l. c. p. 25, Kort over Findesteder for Rav.

⁵⁾ Det er mundtlig Meddelelse fra Statsgeolog Jessen, som jeg skylder denne Opfattelse af Bundlagenes Betydning for Ravfremkomsten.

Man vil forstaa, hvorfor det langs den jyske Vestkyst er en Erfaringssag, at det meste Rav findes nogen Tid efter en stærk Vestenstorm. Stormen bringer Ravet løs, og de mere rolige Vandbevægelser bringer efterhaanden Ravet paa Land. De bedste Fundforhold indtræder ved en efter Storm følgende Østenvind ved stille Vejr eller Ebbe, hvorved Havet træder tilbage. Deraf følger, at de mest stormfulde Aar er de bedste Ravaar¹⁾. De bedste Aarstider er Foraar og Efteraar; dog som Regel vistnok Foraaret, dels fordi det kommer efter Vinteren, der ikke byder saa tilløkkende Betingelser for Indsamlingen, dels fordi man paa denne Aarstid har et mere udpræget Skifte til østlige Vinde.

Imidlertid forekommer Ravet ikke jævnt fordelt langs hele Nordsøkysten. For det første maa betones, at det navnlig er paa Klitkysten, at det strander og kan findes — derimod ikke paa Vadekysten, hvor Betingelserne er meget vanskeligere, fordi det her maa skyldes ud og spredes over et stort Areal istedetfor at strande langs en bestemt Kystlinie. Heraf følger naturligvis, at hele den indre Del af Helgolands-Bugten, hvor vi næsten kun har Vadekyst, er ravfattigt eller ihvertfald maa have været uden Betydning for Ravopsamlingen, blandt andet paa Grund af vanskelige Fundforhold.

Derimod findes der Rav paa Ydersiden af de vestfrisiske Øer, og fra Plinius ved vi, at dette alle rede var Tilfældet i Oldtiden²⁾. Mod Nord begynder Ravforekomsten igen med Klitkysten paa Vestsiden af Eidersted og nogle nærliggende Sandbanker og derefter paa Vestkysten af Sild, Romø, Fanø og langs den jyske Vestkyst indtil opimod Hanstholm, hvorefter det atter taber sig, indtil det Øst for Skagen kun optræder i saare ringe Mængder.

Der er ingensomhelst Grund til — af geografiske eller geologiske Aarsager — at antage, at disse Forhold med Hensyn til Ravets Forekomst skulde have ændret sig synderligt siden Pytheas's Dage. Hvad Mængderne angaar, kan der ialtfald ikke være Grund til at antage en senere Forøgelse; snarere kan der være Grund til at formode det modsatte, idet Nordsøen dengang har været en endnu yngre Dannelse, end den nu er, og derfor sandsynligvis har haft en større Nedbrydning, hvorved der ikke usandsynligt er blevet blottet mere Rav end nutildags. Dette er vist ogsaa den almin-

delige Antagelse, at Ravforekomsten i ældre Dage var rigeligere end nu¹⁾.

Paa det ene af de to ovenfor citerede Steder hos Plinius omtales Rav eller ihvertfald et »maris purgamentum« imidlertid paa en højst mærkelig Maade, idet der siges, at Indhyggerne bruger det til Brændsel (pro ligno ad ignem), og at de sælger det til de nærboende Teutoner.

Paa flere Maader har man søgt at forklare dette Sted. Saaledes har man sagt, at det kun skulde være et Udtryk for, at Pytheas her gjorde den for ham ny Iagttagelse, at Rav var brændbart. Eller at Sagen var den, at Ravet brændtes ved religiøse Lejligheder. Man har ogsaa tænkt sig, at der maaske slet ikke var Tale om Rav, men om et andet brændbart Jordbundsprodukt (Kul, Tørv); dette Standpunkt synes dog aldeles forladt, da der ihvertfald ikke kan være Tvivl om, at Pytheas virkelig har kendt og omtalt Rav. Müllenhoff²⁾ anfører et Par Eksempler paa, at Rav bruges som Lys i Huset istedetfor en Tællepraas, og vi har da her virkelige Iagttagelser for, at Rav brændes. Umuligt er det naturligvis ikke, at en saadan Iagttagelse kan have givet Anledning til Bemærkningen hos Plinius. Men det forekommer mig dog rimeligere overfor den udtrykkelige Angivelse om, at Ravet bruges til Brændsel, at antage en Forklaring, der tilfredsstiller en saadan Angivelse, og det synes, som om den Forklaring, jeg skal anføre, er i Stand til at hjælpe over Vanskelighederne. Sagen er efter min Antagelse den, at Pytheas taler om Kysten af en Ø, hvor der baade ilandskylles Rav og Tørv. At det sidste kan være Tilfældet kendes fra flere Steder, hvor Tørvelagene gaar ud under Havets Niveau (submarin Tørv³⁾).

¹⁾ cf. Werlauff p. 71.

²⁾ Müllenhoff, l. c., Bd. I, p. 483, Noten.

³⁾ Om submarin Tørv findes en ikke ringe Litteratur, angaaende hvilken der bl. a. kan henvises til N. Hartz, den submarine Tørv (»Tuul«) paa Sylt. Medd. fra Dansk Geol. Forening 1903. — Efter at ovenstaaende forlængst var skrevet, gør Statsgeolog A. Jessen mig opmærksom paa, at Tanken om, at Pytheas kan have forbyttet Rav med Martørv, allerede træffes hos C. Djørup, Thisted Amt (Kjøbenhavn 1842), p. 136—137. Denne Forfatter har dog ikke selv faaet denne Ide, men har den fra C. Molbech, Fortællinger og Skildringer af den danske Historie, 1. Del. (Kjøbenhavn 1837), hvor der p. 7 i Noten læses følgende: »Pytheas kan nemlig have hørt om Nordens Tørv, og om dens Anvendelse til Brændsel, og i dette Tilfælde have forblandet den med Ravet. Der gives ogsaa ved Vestkysten af Vendsyssel i Jylland en egen Slags Tørv af meget brændbar Beskaffenhed, Martørven kaldet, og den graves netop ved Stranden under Havsandet, hvor ogsaa Rav især findes«.

¹⁾ cf. Werlauff, p. 72—73.

²⁾ cf. Hergt, p. 34, Note 4.

Udtrykket »concreti maris purgamentum« har da rimeligvis oprindeligt angaaet den af Havet opkastede Tørv og synes mig forøvrigt en ganske træffende Betegnelse derfor. Paa et senere Stadium — muligvis hos Timæus, der har det Ry som Forfatter, at han interesserede sig særlig for mærkelige Ting — er saa Rav og submarin Tørv blevet blandet sammen.

Naturligvis er der ogsaa den Mulighed, at Pytheas selv har kunnet gøre denne Fejl, idet han maaske ikke selv har jagttaget Indsamlingen af disse to forskellige Slags »maris purgamenta«, men blot hørt derom og misforstaaet Beretningen. Jeg er dog mest tilbøjelig til at tro paa den første Antagelse eller ihvertfald, at Sammenblandingen er gjort af en anden end Pytheas selv.

Er denne Antagelse rigtig, at en af Pytheas's senere Benyttede har misforstaaet ham, dels fordi det var vanskeligt at forestille sig, at der just var to purgamenta, dels maaske under Indtrykket af, at i disse fjærne Lande, hvor der var saa mange mærkelige Ting, kunde ogsaa det mærkelige være Tilfældet, at der var saa meget Rav, at det tjente som Brændsel, er denne Antagelse rigtig, saa faar vi her et nyt Kriterium til Bestemmelse af Øen Abalos; det maa da være et Sted, hvor der findes baade Rav og Tørvelag, der gaar ud i Havbunden og løsrives af Bølgeslaget.

De allerfleste nyere Forfattere har antaget, at Abalos var Helgoland. Der er dog ogsaa nogle, der har henlagt Abalos til en af Kystøerne (de vestfrisiske eller nordfrisiske Øer) eller til en Del af Kysten¹⁾. Men Helgoland er saa fristende paa Grund af sin Beliggenhed i en omtrentlig Dagsrejses Afstand fra Land og endelig paa Grund af, at en Yttring hos Diodor fortolkes saaledes, at Abalos var ensomt beliggende. Iøvrigt er der i Virkeligheden intet, der taler for Helgoland. Saaledes har den ikke submarin Tørv, og dernæst er den yderst ravfattig. Hergt²⁾ er dog glad ved at faa konstateret, at »noch gegenwärtig Bernstein vereinzelt unterhalb der Klippe und auf die Düne ausgespült gefunden sei«.

Der er dog ingen Grund til at tro, at Øen tidligere skulde have været rigere paa Rav. For det første mangler Helgoland, der er bygget op af Lag (Sandsten) fra Perm, Trias og Kridt, aldeles den

ene og netop den vigtigste Kilde til Ravets Forekomst, nemlig Nedbrydning af Kystens ravholdige Jordlag fra Tertiær eller Diluvium. Ravet maatte da altsammen stamme fra Havbunden; men det er højst usandsynligt, at en ret lille Ø som Helgoland (noget større end den nu er, maa man dog gaa ud fra, at den har været) har egnet sig til at opfange paa sine Strande større Mængder af Rav. Til dette egner en Landkyststrækning med udprægede Kyststrømme sig bedre.

Hertil kommer med Hensyn til Helgoland yderligere den Omstændighed, at Øens fremherskende Stejlkyst ikke er af gunstigste Art for Ravopskyllingen og Ravopsamlingen, samt at Øens Beliggenhed i en Bugt, hvor der udmunder et Par større, ret stærkt allejrende Floder, heller ikke taler stærkt for, at der paa Pytheas's Tid kan have været en særlig kraftig Opskylling af et Materiale, der maatte stamme fra en Nedbrydning af selve Havbunden.

For de Forfattere, der har gjort Helgoland til Abalos, er det naturligvis en Selvfølge at Mentonomon og Raunonia da maa være i Nærheden et eller andet Sted paa den nordvesttyske Kyst.

Matthias¹⁾ opfatter Begrebet Æstuarium snævert i Betydningen af Flodmunding med Ebbe og Flod og henlægger Mentonomon til Emsflodens Munding. Han forklarer nemlig Ordet Mentonomon af Rodordet Mentene—Munte der skal betyde Munding og efter hans Antagelse bruges om Emsmundingen, hvad han slutter deraf, at der endnu paa Vestsiden af Bugten Dollart, der forøvrigt er en senere Dannelse, ligger en lille By Termünten, i hvilket Navn Ordet menes at være bevaret.

Opfattelsen kritiseres af W. I. Beckers²⁾, der siger, at han har intet at indvende mod den etymologiske Afledning af Navnet, men at enhver anden Flodmunding, hvor der endnu paavises et Navn med nogen Anklang, kunde man med ligesaa god Grund anføre: »Man vermisst das nähere Bestimmungswort, das wie sich durch zahlreiche Beispiele erweisen liesse, sonst bei derartige geographische Benennungen nicht fehlt. Die Bucht kann doch nicht gut schlechthin die »Mündung« geheissen haben . . .« Mærkeligt er det ogsaa, at dette Sted allerede i Romertiden var gaaet i Forglemmelse, naar det dog laa saa nær ved Rhinens Mundingsegne, der var velkendte.

¹⁾ cf. Sophus Müller, Vor Oldtid. Kbhvn. 1897 p. 292; Werlauff p. 105 f.

²⁾ Hergt, p. 35, Note 4.

¹⁾ Anført efter W. J. Beckers, Vom germanische Norden; Geogr. Zeitschrift 1911, p. 761.

²⁾ l. c.

Beckers gaar til den noget dristige Forklaring, at Ordet Mentonomon er en Fejlskrivning for Teutonomon eller Teutonoma, som han sætter i Forbindelse med Teutonerie, der efter hans Opfattelse boede omkring »Teut«-Bugten, hvorved han forstaar Elbens Mundingsbugt. Man antager, at der endnu i de Tider gik en ikke ubetydelig Bugt helt ind i Lauenburg, der dog efterhaanden er udfyldt, og i denne Bugt skulde Pytheas have været inde.

Det forekommer mig, at en hel Del af den Kritik, som Beckers rettede mod Matthias, med ligesaa stor Virkning kan rettes mod ham selv. Baade Forudsætningen om Fejlskrivning og Antagelsen af Pytheas's Besøg i den formodede lauenburgske Bugt er usikre i betydelig Grad og bevirker, at der i Virkeligheden næppe er noget reelt Grundlag for Hypotesen om Mentonomon som Elbmundingen.

Detlefsen ¹⁾, der iøvrigt benytter sig stærkt af Werlauff i de Ting, han fremfører, antager Formen Metuonidis som den rette istedetfor Mentonomon (eller Metuonis) og afleder det af det frisiske mede, som vi har i det danske Made og det engelske meadow, der betyder en Eng ²⁾. Detlefsen antager derfor, at der netop med dette Ord netop hentydes til Beskaffenheden af den nordvesttyske Kyst indenfor Klitøerne eller til Marskysten. Som Æstuariet Metuonidis anfører han hele den store Bugt mellem Nordvesttyskland og den jydsk Halvø, hvad der selvfølgelig er en ganske umulig Idé, hvis det skal forstaas bogstaveligt. Men rimeligvis mener Detlefsen kun, at Æstuariet er at søge etsteds paa denne Kyst som en eller anden Bugt, der er omgivet af Vadekyst og underkastet Ebbe og Flod. Som Detlefsen ³⁾ vil vise ved at anføre Suetons Forklaring, at »Aestuaria sunt omnia, per quae mare vicissim tum accedit tum recedit«, ser det ud til, at et Fænomen som Ebbe og Flod hører med til at bestemme Begrebet Æstuarium. Saa voldsomme Tidévandsfænomener som Vadehavets kan der dog ikke være tænkt paa, eftersom der som Eksempel paa Æstuarier nævnes Middelhavsbugter, f. Eks. Quarnero.

Naar jeg endnu nævner, at Hergt antager, at Mentonomon er Jade- eller Weserbugten, saa har

jeg anført saa godt som alle de Flodmundinger og Bugter langs den nordvesttyske Kyst, som man efter nogen Rimelighed har kunnet antage for Mentonomon. Naar Hergt og flere med ham holder paa en Bugt og ikke paa en Flodmunding, saa er det først ud fra den Betragtning, at Pytheas næppe kan have ment en Flodmunding, naar han vælger et Udtryk som Æstuarium. Han vilde dog ellers sikkert have nævnt Floden. Naar han nu netop kalder Mentonomon et Æstuarium, er det aabenbart af den Grund, at der er Tale om en Form af Indskæring, der ikke beherskes af en udmundende Flod. Fra sproglige Synspunkter gør D. Detlefsen sig til Talsmand for den samme Opfattelse, at Mentonomon ikke kan være en Flodmunding, og den svenske Geograf A. Norlind ¹⁾ giver den sin Tilslutning og præciserer, at Æstuarium »hat also nichts mit Trichtermündung zu tun, obgleich es später diese Bedeutung bekommen hat.«

Norlind synes imidlertid at antage Mentonomon som havende været en eller anden Del af Vadehavet. Som det vil frengaa af mine Betragtninger, tror jeg ikke, at han kan have Ret i det. Inden jeg imidlertid gaar videre, skal jeg nævne en Del andre Forfatteres Opfattelse. Hidtil har jeg i Forbindelse med Nordsødkysten væsentligst nævnt tyske Forfattere. Andre har dog i Hovedsagen ganske tilsvarende Antagelser paa dette Punkt.

Markham holder saaledes paa Elbmundingen som Mentonomon og Helgoland som Abalus (Abalos). K. Ahlenius antager, at Mentonomon er Jade-Weser-Bugten, og at Abalos var Helgoland, medens han iøvrigt antager, at Navnet Basilia er opkommet som en Fejlskrivning af Øsels gamle Navn Osilia eller Vasilia, samt at Pytheas om den jydsk Halvø har anvendt Navnet Baltia. Frødtjof Nansen følger Detlefsen i Antagelsen af, at Metuonidis er den rette Skrivemaade istedetfor Mentonomon, og sætter det ligeledes i Forbindelse med Belegnelse for »lavt, sumpigt Græsland«, hvorfor det vil »passe godt for den germanske Nordsøkyst fra Rhinen til Sønderjylland«. Om Abalos siger Nansen, at det »kan have været Helgoland (jvfr. Hergt), eller kanske snarere en af de slesvigske øer, hvor strandskyllet rav er almindeligt som langs hele vestkysten av Jylland. At indbyggerne skulde ha brugt ravet som brændsel er en misfor-

¹⁾ l. c. p. 9 f. og p. 55.

²⁾ Lignende Betragtninger er allerede forlængst gjort gældende af E. C. Werlauff, l. c. p. 101 ff.

³⁾ l. c. p. 5.

¹⁾ A. Norlind, Die geographische Entwicklung des Rheindeltas um das Jahr 1500. Lund & Amsterdam 1912, p. 39.

ståelse, som kan skyldes en opdagelse av Pytheas, at ravet var brændbart. Basilia (Basileia) er Nansen tilbøjelig til at henlægge til Jylland.

Af danske Forfattere er der ikke mange siden Werlauffs Dage, der har behandlet disse Æmner. Johannes Steenstrup¹⁾ antager, at Pytheas er naaet til Jade eller Wesermundingen. Gudmund Schütte²⁾ mener, at han rimeligvis naaede til den kimbriske Halvø. Sophus Müller³⁾ antager det for sikkert, at Pytheas naaede til Nordøens sydlige Kyster, men ikke længere, og at den Ravø, om hvilken han taler, var et Punkt ved Slesvigs eller Jyllands Kyst. Om Mentonomons Beliggenhed udtaler Sophus Müller sig ikke; men det synes dog at fremgaa af det anførte, at han efter sin Opfattelse maa henlægge Æstuarieret til den nordvesttyske Kysttype.

Imidlertid mener jeg dels ud fra Forudsætningen om den gamle tilpassede Skibsfart, som Pytheas har støttet sig til, dels paa Grundlag af den anstillede Sammenligning mellem den nordvesttyske og den vestjydske Kysttype, at kunne drage en Slutning. *Skulde nemlig den Havn eller det Strandsted, som Pytheas besøgte, have ligget ved den nordvesttyske Kyst, maatte det som paavist efter al Sandsynlighed have været at søge ved en Flod. Nu har Æstuarieret Mentonomon ikke været nogen Flodmunding, men tilhørt en anden Type af Indskæringer med naturlige Havnebetænelser, og en saadan Stags Indskæringer træffer vi først, naar vi kommer op til den vestjydske Kysttype. Derfor forekommer det mig, at de anstillede Betragtninger fører til den Slutning, at Æstuarieret Mentonomon snarest er at søge i en af Indskæringerne paa Jyllands Vestkyst.*

Betragter vi den vestjydske Kyst fra det nordvestligste Slesvig til Vendsyssels Nordvestkyst, idet vi søger efter et Sted til den sandsynlige Anbringelse af det berømte Æstuarium, ser vi, at der højst kan være Tale om 4 Muligheder. Der er mod Syd Farvandene indenfor Romø og Fanø, og endelig er der Ringkøbing Fjord, Nissum Fjord og Limfjordens vestligste Parti, Nissum Bredning.

For det førstnævnte Omraade og navnlig for Kysten indenfor Fanø eller Egnen om det nuværende Esbjerg og Hjerting, hvor Graadyb gaar ind til det høje Land, kunde anføres som et interessevækkende Forhold Sophus Müllers⁴⁾ Paavisning af,

¹⁾ Kundskaben om Jorden gennem Tiderne, København 1910.

²⁾ Det ptolemæiske Danmarkskort. Geogr. Tidsskrift 1915.

³⁾ Vor Oldtid, Kbhvn., 1897, p. 292.

⁴⁾ Aarb. f. nord. Oldk. 1914.

at just henimod dette Sted — hvor Vadekystens Betydning hører op — pegede de vigtigste slesvigske Vejlinier, og at her ved Nordgrænsen maa i Broncealderen have været det vigtigste Skibsfartspunkt langs Slesvigs Vestkyst. Alligevel vil jeg ikke være tilbøjelig til at søge Mentonomon paa dette Sted, dels fordi der forekommer mig at være andre vestjydske Indskæringer, der mere træffende kunde betegnes som Æstuarier, dels fordi der er en enkelt af disse Indskæringer, der ved sin Beliggenhed i særlig Grad synes at tilfredsstille Fordringer af forskellig Art.

Endnu bedre end paa Fanø-Farvandene vilde Betegnelsen passe paa Nissum Fjord eller paa Nissum Bredning. Disse to Indskæringer vilde i Tilfælde af deres Aabenhed mod Havet kunne betegnes som Æstuarier i den her omhandlede Betydning. Men der er dog Forhold, der gør, at man paa Forhaand stiller sig tvivlende til, at vi paa et af disse Steder har Mentonomon. Hvad Nissum Bredning angaar, var det dog næppe Æstuarie-Karakteren, men snarere Karakteren af et Gennemsejlingsfarvand, et Sund eller Stræde, der vilde have været iøjnefaldende for den fremmede Besøger. Hvad Nissum Fjord angaar, er det mere dens relative Ubetydelighed og det, at den aldrig i historisk Tid har spillet nogen Rolle, der vækker Tvivlen.

Vi vil da med det samme prøve Sandsynligheden af den sidste og fjerde Indskæring eller Lagune, nemlig Ringkøbing Fjord. Den har flere Karaktertræk, der paa Forhaand kan virke tillidvækkende. Den kan siges at have en passende Størrelse; den optager ikke nogen stor Flod, der vilde beherske dens Karakter og fremhæve den som kun Mundingbassin. I det Tilfælde, at Fjorden var aaben og under Paavirkning af Ebbe og Flod, var der langs hele Nordsøkysten absolut ikke nogen Indskæring, paa hvilken Betegnelsen Æstuarium i den givne Sammenhæng vilde kunne anvendes med større Ret. Og Ringkøbing Fjord har været aaben mod Havet, og den maa have været det paa Pytheas's Tid. Sagen behøver ikke nærmere Redegørelse, idet der kan henvises til det fortjenstfulde Værk af S. H. A. Rambusch, Studier over Ringkøbing Fjord (Kbhvn. 1900), i hvilket Fjordens Udvikling forfølges saavel ad geologisk som ad historisk Vej.

I de sidste Par Aarhundreder har Ringkøbing Fjord i Virkeligheden været en Ferskvandsø, idet kun meget vedholdende Vestenstorme har kunnet presse saa meget Saltvand ind i Fjorden, at Vandet blev noget brakt. Gennem Afløbet, den lav-

vandede og bugtede Nymindestrøm, har Tidevandet ikke kunnet naa ind i Fjorden. Som Følge af Kyststrømmenes Aflejring var Nymindegab eller Nymindestrømmens Udløb i stadig Fremrykning Syd paa, hvorved Adgangen til det aabne Hav stadig blev fjærnere.

Som Rambusch har vist, er det imidlertid først omkring Midten af det 17. Aarhundrede, at Fjorden naaede dette Stadium med Vandring af Gabel mod Syd og Afspærring for Tidevandet. Før den Tid havde Havvandet Adgang til Fjorden, der var underkastet Ebbe og Flod. Der laa nemlig dengang et Udløb lige Vest for Skernaaens Munding eller ved Havrvig. Dette Udløb, der findes paa Johannes Mejers Kort (partielt gengivet hos Rambusch) blev holdt aabent af Ebbestrømmen, og først da Sedimentationen inde i Fjorden havde skabt en Barre, der hindrede Tidevandstrømmene, begyndte Gabels Vandring sydpaa.

Dette Tidspunkt indtraf omkring 1650. Før den Tid har Fjordens Udløb gennem lange Tider været stabilt beliggende paa samme Sted ved Havrvig eller omtrent lige Vest for Skernaaens Munding. Lige siden Stenaldersænkningen, forud for hvilken Forholdene atter var helt anderledes, har Ringkøbing Fjord staaet i direkte Forbindelse med Havet og været underkastet Ebbe og Flod. Som Rambusch siger med Udtryk, der iøvrigt maa staa for hans egen Regning: »Fjorden var bleven en Saltvandsbeholder, der skærmedes af to Tanger (Nehrungen), mellem hvilke Udløbet laa, og som strakte sig ud over store Dele af Fjordsognene. Efterhaanden som den postglaciale Hævning skred frem, dannedes der store Marskenge rundt omkring Fjorden, og ude i denne opstod ved Sedimentation Havrvig- og Tippergrunden «¹⁾.

Det omtalte Udløb ved Havrvig hed Nyminde. Selve dette Navn angiver, at Stabiliteten dog ikke har været større, end at Udløbet i Tidernes Løb maa have skiftet. Navnet Nyminde kræver nødvendigvis, at der har været et ældre Minde. Og jeg formoder da, at det er et saadant ældre Minde, der gaar igen i Navnet Mentonomon²⁾. I den sidste Del af dette Navn skjuler der sig da rimelig-

¹⁾ Rambusch l. c. p. 212.

²⁾ Jeg ved ganske vist, at Minde paa oldnordisk hed mynni (af et ældre munthi); men det kunde vel tænkes, at der i Datiden havde været et Ord af samme Betydning med e i Roden (menth—).

vis en nærmere Bestemmelse af dette Minde¹⁾, og Mentonomon skulde da være Pytheas's Gengivelse af et nordisk Navn, der var af nautisk Karakter og i Virkeligheden angik Udløbet af Fjorden, medens Pytheas opfattede det som Navn paa Fjorden selv.

Naturligvis er det ikke paa de Sandtanger, der har begrænset dette Minde, at Pytheas eller de Søfolk, med hvilke han rejste, har haft deres Rejsemaal. Deres Handelsærinde maa være gaaet til et Sted inde i Fjorden. Og Spørgsmaalet bliver saa, hvor denne gamle Landings-, Havne- eller Handelslokalitet kan have ligget.

Noget sikkert Middel til at afgøre dette har vi naturligvis ikke. Men de historiske og geografiske Forhold har dog givet et Vink, idet der er opvokset en Købstad Ringkøbing ved den nordøstlige Bred af Fjorden. Oprindelsen til Ringkøbing gaar ihvertfald tilbage til Middelalderen, og det er da ikke helt usandsynligt, at fra de ældste Tider har Naturforhold og Bebyggelsesforhold saa at sige prædestineret denne Kystegn til et Knudepunkt for Forbindelsen mellem Landets og Havets Samfærdsel²⁾.

Selve Byens Navn, der ender paa »købing«, antyder, at det er en sekundær, relativ yngre Skabelse. Den ældste Form af Navnet (fra 14. Aarh.) er Rænnomkøpingh, og Navnet Rænnum genfinder man i det nærliggende Rindum, hvis ældste kendte Navneform er Rænnum³⁾. Byen er altsaa opstaaet som Havn eller Ladeplads for en ældre betydende Lokalitet Rænnum, der maa antages at have været Oldtidens Handelsplads og Havneby i disse Egne. Ganske vist laa denne antagelig et Stykke fra Kysten, men det er netop et Forhold, der i Oldtiden var almindeligt ved Havstrande, og

¹⁾ Jeg havde tænkt paa, om der ikke i den sidste Del af Mentonomon kunde gemme sig Ordet naumr, der betyder kort, knap, ikke tilstrækkelig, og at Mentonomon da skulde betyde den snævre eller vanskelige Munding, men Finnur Jonsen gør mig opmærksom paa, at Ordets nuværende Betydning og Brug ikke passer dermed.

²⁾ Det vilde være af den største Interesse at vide, hvorledes Oldtidens Bebyggelse har forholdt sig omkring Ringkøbing Fjord, og hvorledes Vejene er forløbet i Forhold til denne Strandsø. Men saavidt jeg ved, har Nationalmusæets Veistudier endnu ikke strakt sig herhen. En flygtig Betragtning af de paagældende topografiske Kort synes dog at vise en rigelig Forekomst af Gravhøje.

³⁾ Johannes Steenstrup, De danske Stednavne, Kbhvn. 1908, p. 79; Samme, Indledende Studier over de ældste Danske Stednavnes Bygning. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter 1909, p. 308.

som genfindes ved Beliggenheden af flere af de ældste Stæder, f. Eks. var det udpræget i Skaane for Nordens Vedkommende.

Vi kan altsaa opstille den Formodning, at det Skib, hvormed Pytheas rejste, sejlede til Kysten ved Rønnum i Ringkøbing Fjord, hvilken Pytheas kaldte Æstuariet Mentonomon. Og er den Antagelse rigtig, at Raunonia var en Lokalitet inde i Fjorden, forklares det af sig selv, hvorfor der det ene Sted hos Plinius kan regnes en Dagsrejse ud fra Mentonomon til Øen Abalos, medens der det andet Sted ligeledes regnes en Dagsrejse til denne Ø, men ud fra Raunonia. Man forstaar, at Pytheas kan have angivet Udgangspunktet for denne Dagsrejse i Flæng som værende Mentonomon eller Raunonia, Ringkøbing Fjord eller Kystlokaliteten inde i Fjorden. — Hvorvidt der kan tænkes at være sproglig Forbindelse mellem dette Rønnum og Pytheas's Raunonia, tør jeg kun henstille som et Spørgsmaal.

Der er imidlertid endnu et Par Oplysninger hos Plinius om Mentonomons Beliggenhed. For det første staar der, at Gutonerne, et germansk Folk, boede ved Æstuariet, og for det andet er der Udtrykket »spatio stadiorum sex milium«. Dette sidste Udtryk fortolkes hyppigst og sikkert rigtigt saaledes, at der var en Afstand af 6000 Stadier til Mentonomon. At antage som enkelte har gjort det, at der skulde være Tale om et Æstuarium med en Udstrækning af 6000 Stadier, er en geografisk Uhyrlighed.

Spørgsmaalet bliver imidlertid, hvorfra denne Vej længde er regnet. Man kunde tænke paa Rhinmundingen, paa Strædet ved Calais eller paa Snævringen mellem den normanniske Halvø og Englands Sydkyst. Det rimeligste er vel at tænke paa et af de sidstnævnte Steder. Som Argument for det sidstnævnte Sted har man anført, at man antagelig maatte regne det som den egentlige Afslutning for det vestlige Ocean. Omregner man de 6000 Stadier i km, idet man sætter et Stadie = 192 m, faas mellem 1100 og 1200 km. En saadan Afstand vil netop passe godt paa en Kystfart fra Cap de la Hague eller fra Wight til Ringkøbing Fjord. De 6000 Stadier skulde altsaa angive Afstanden fra Oceanet imod Vest. Men naturligvis er det farligt at opløre en Afstandsangivelse som denne til Gunst for Ringkøbing Fjord, naar man ser det paa Baggrund af, at Pytheas angav Britanniens Omkreds dobbelt saa stor, som den er.

Derfor har ogsaa de forskellige Forfattere stedse kunnet affinde sig med denne Afstandsangivelse og været i Stand til at fortolke den saaledes, at den blev til Støtte for deres forskellige Antagelser af Mentonomons Beliggenhed.

Den anden Oplysning hos Pytheas, at der boede Gutoner ved Mentonomon, har voldt mere Besvær. Tidligere var dette Punkt en Støtte for, at Pytheas havde været i Østersøen, idet man regnede Gutonerne for at være de germanske Gøter, der senere træffes i Egnene ved Weichsel. Nu, da dette har maattet forlades, tyr de fleste til at antage en Fejlskrivning. Den rimeligste Antagelse i denne Retning er vel nok den, der oprindeligt skyldes Müllenhoff¹⁾, og som gaar ud paa, at Gutoner skulde være en Fejlskrivning for Teutoner. Men forøvrigt ved jeg ikke, hvorfor man ikke skulde kunne vente at finde et Navn som Gutoner anvendt i Forbindelse med Jylland, hvortil der dog er knyttet mere end eet Navn, der kunde tænkes at minde derom. Jeg skal saaledes nævne selve Jylland og Jyder, samt — hvad Werlauff ogsaa gør opmærksom paa — Gudena. Jeg skal ikke gaa yderligere ind herpaa, men blot atter fremhæve, at Navnet Gutoner dog næppe kan volde saa store Vanskeligheder med Hensyn til Jylland, som det vilde gøre, hvis man knyttede det til en Egn ved den nordvesttyske Kyst.

Det næste Spørgsmaal gælder Beliggenheden af Abalus (Abalos). Naar vi gaar ud fra, at Mentonomon er Ringkøbing Fjord, kan der ikke være saa mange Muligheder at vælge imellem, da vi jo dog har nogle Oplysninger om Beliggenhed og Ejendommeligheder og derunder endog Navnet.

Abalos ligger en Dagsrejse fra Mentonomon (Ringkøbing Fjord). Øen anses som Regel for at være ret ensomt beliggende; ihvertfald er der intet, der tyder paa, at den har ligget i en Slags Øgruppe. Endvidere kan man ikke antage, at den laa Syd for Ringkøbing Fjord; thi med Datidens Kystsejlad maatte Pytheas da have passeret den baade paa Hen- og Tilbagevejen, og han maatte da sikkert have brugt andre Udtryk til Betegnelse af dens Beliggenhed. Der kan ikke være Tvivl om, at Pytheas først er kommen til Mentonomon og Raunonia, hvorfra der saa har været en yderligere Dagsrejse til Abalos.

I Vesterhavet udenfor Ringkøbing Fjord ligger

¹⁾ Müllenhoff, l c. p. 474.

der ingen Øer i vore Dage, og paa Pytheas's Tid er det ogsaa utænkeligt, at dette skulde have været Tilfældet. Vi faar da kun den Mulighed at fortsætte mod Nord langs Jyllands Vestkyst, hvor vi træffer paa Thy. Og her antager jeg af flere Grunde, at vi har haft Abalos. Rimeligvis maa vi tænke paa den sydvestligste Del af Thy Egnen om det nuværende Agger eller Vestkysten, saasnart vi har passeret Limfjordens vestlige Ende.

Afstanden fra Ringkøbing Fjord er meget passende som en Dagsrejse. Den enlige Beliggenhed i Forhold til Mentonomon kan ligeledes siges at være i Orden. Maaske vil man dog spørge, om Omraadet overhovedet har kunnet kaldes en Ø i de Dage. Hertil er for det første at bemærke, at de gamle Søfarere almindeligt brugte Betegnelsen Ø om saadanne Omraader, som man kom sejlene til, uden nøjere at undersøge den formelle geografiske Berettigelse af Ønavnet¹⁾.

Hertil kommer, at der muligvis i de Tider har været en Vandforbindelse mellem Vesterhavet og Nissum Bredning. Som almindelig kendt har senere Aggertangen været lukket fra en Gang i Middelalderen til 1825. Iøvrigt afviger Nissum Brednings og Tangens Udviklingshistorie ifølge Statsgeolog A. Jessen²⁾ ret betydeligt fra Ringkøbing Fjords. I Littorina-Tiden har Vesterhavsvandet haft Adgang til den vestlige Del af Limfjorden; men de hævdede, gamle Strandvolde i Syd-Thy og ved Odde sund er ikke Vesterhavs-Havstokke, og der maa derfor have været en beskyttende Revle eller Barre foran Nissum Bredning. Denne Barre kan rimeligvis af og til have været tørlagt, men til andre Tider maa den have været gennembrudt. Som Helhed er den rykket mod Øst.

Hvad enten Tangen er aaben eller lukket, opkastes der Rav paa Kysten Nord og Syd for Agger. Det sker nemlig i vore Dage, og det skete før 1825, da Tangen var lukket³⁾. At ogsaa i Oldtiden Vestkysten af Thy maa have været ravproducerende er givet; det fremgaar endogsaa af de arkæologiske Undersøgelser ifølge Sophus Müller, at Kysten af Thy — og det maa i Virkeligheden sige særlig

den sydlige Del af Vestkysten — i Oldtiden har været rig paa Rav, hvad der kan sluttes af, at Thy hører til de paa Guldfund særlig rige Egne.

Imidlertid kan det allerede her betones, at det er næppe alene den store Rigdom paa Rav, der har faaet Pytheas til at omtale Abalos. Grunden til denne Omtale beror vistnok tillige paa noget andet, nemlig det, at Abalos har været den efter Mentonomon og Raunonia følgende særlig vigtige, naturlige Vestkysthavn eller Strandsted. Geografisk-historisk yttre dette sig i den Omstændighed, at Vester-vig i det sydvestligste Thy netop i den omtalte Egn i den ældste kristne Tid havde saa stor Betydning, at den blev Bispesæde for Landet Nord for Limfjorden, og at dette først flyttedes til Børglum, da Agger-Tangen havde lukket sig, antagelig i Slutningen af det 11. Aarh.

Ifølge den ovenfor fremsatte Formodning, at det af Havet opkastede purgamentum, der brugtes som Brændsel istedetfor Træ, ikke var Ravet, men opskyllet submarin Tørv, saa maa vi altsaa spørge, om saadan Tørv kan have været at finde paa Kysten af Thy i Egnen om det nuværende Agger. Og her viser det sig, at dette virkelig er Tilfældet.

Saakaldet Martørv, der fremkommer ved, at Havet æder sig ind i klitdækkede, gamle Mosestrækninger, findes flere Steder paa Vestkysten af Thy og Vendsyssel; submarin Tørv, der stammer fra selve Havbunden er derimod her sjældnere forekommende. Efter Statsgeolog A. Jessen er Kysten ved Agger imidlertid et af de faa Steder Nord for Ringkøbing Fjord, hvor Tørven gaar ud under Havets Niveau eller hvor vi altsaa har submarin Tørv. Knud Aagaard¹⁾ fortæller, at der er 3 Lag Tørv under hverandre ude i Havstranden, samt at Tørven ved Agger, Lodbjerg og Hvidbjerg gaar ind under Sandbrinken. Paa Aagaards Tid spillede denne Tørv dog kun en ringe Rolle, da den var vanskelig at bjærge. Men det er klart, at paa Tider, da Havets Nedbrydning har været stærk, og det har den navnlig været, naar der var Aabning gennem Tangen, da maa der ogsaa have været en Løsbrydning og Opskylning af Tørv paa Stranden.

Hvis den tidligere fremsatte Opfattelse er rigtig, maa man altsaa antage, at Kystboerne har solgt Ravet til Teutonerne, medens de selv har brugt Tørven som Brændsel istedetfor Træ (→pro

¹⁾ En Forfatter som Adam af Bremen synes at opfatte baade Thy og Vendsyssel som Øer, uagtet disse Landskaber naturligvis ogsaa da var sammenhængende Land. Ogsaa Skaane opfatter Adam som en Ø.

²⁾ Mundtlig Meddelelse.

³⁾ cf. Knud Aagaard, Beskrivelse over Thy, Viborg 1802 p. 66.

¹⁾ Aagaard, I e. p. 78.

ligno ad ignem«). Man kommer uvilkaarligt ved denne Bemærkning til at tænke paa det træløse Agger Sogn, om hvilket Aagaard¹⁾ siger 1802; »Brændsel mangler Aggerboerne ogsaa, saa at de maa købe deres Tørv udenfor Sognet; hvorfor de ogsaa brænde Koekasser; noget Klittag brænde de vel og.« Som nys anført var de heller ikke paa Aagaards Tid ukendt med at skaffe sig Tørv fra Havsiden, og det baade Martørv og egentlige sub-marine Tørv.

Fremhæves maa det endvidere, at Bemærkningen om de nærboende Teutoner passer med, at det gamle kendte Navn paa Thy er Thiuth, hvad der i vort gamle Sprog betyder Folk. Ordet genfindes i »Teutoner«, saa Pytheas har ikke grebet sin Beretning ud af Luften. Et andet Spørgsmaal, der naturligvis ikke skal drøftes her, er det, om de historisk kendte vandrende Teutoner var fra Thy.

Det var imidlertid ikke sproglige Overvejelser, men derimod rent geografiske Betragtninger, der først gav mig den Tanke, at Abalos maatte være Thy eller rettere Sydvestkysten af Thy, antagelig Egnen ved det nuværende Agger.

Først derefter gav jeg mig til at søge efter det Stednavn, der kunde formodes at gaa igen i Abalos, og jeg mener virkelig at have fundet et Navn, der har nogen Sandsynlighed for sig. Ved Ringkøbing Fjord havde vi muligvis de pytheanske Navne liggende i et ældre Lag under eller bagved de nuværende brugte Navne; saaledes Minde (Mentonomon?) bagved Nyminde og Rindum (Raunonia?) bagved Ringkøbing. Forholdet synes at være parallelt i Agger-Egnen. Det aktuelle Navn her er Agger; men bagom det ligger — umiddelbart i topografisk Forstand, men vistnok ogsaa i historisk-geografisk som en antagelig ældre Bebyggelse — et Navn, som vi nu finder repræsenteret i det nuværende Avlum, en eller to smaa Bebyggelser, der ligger lidt Nord for Agger, og som i Oldtiden maaske kan antages at have været et Bebyggelses- og Samfærdselscentrum af tilsvarende Karakter som det senere Agger og med en Betydning, der maa have været forholdsvis større, hvis det kan betragtes som Handelsplads og Strandsted for det sydvestlige Thy — man kunde tænke sig det som en Slags Forløber ikke alene for Agger, men ogsaa for det middelalderlige Vestervig.

¹⁾ Aagaard, l. c. p. 208—09.

Efter min Antagelse skulde det da være dette Avlum, der genfindes hos Pytheas som Abalos. En nærmere filologisk Udformning af Tanken kan jeg dog ikke paatage mig. Navnet Avlum er antagelig en Dativform; men hvoraf det kommer, eller hvorledes det tidligere kan have lydt, skal jeg ikke forsøge at udrede.

Hermed er jeg færdig med den Side af Pytheas's Rejseberetning, der refererer sig til Danmark. Og jeg maa da hævde, at en geografisk Betragtning fører til den Antagelse, at det af Pytheas besøgte Mentonomon rimeligst er at søge ikke paa den nordvesttyske, men paa den vestjydske Kyst. Yderligere har jeg søgt at begrunde den Anskuelse, at der snarere end om Fanø-Farvandene er Tale om Ringkøbing Fjord, og at Pytheas ogsaa har været ved Limfjordens vestlige Udløb, eller ihvertfald at han omtaler denne Egn. Endelig skulde man altsaa muligvis finde de af Pytheas nævnte Stednavne og Folkenavne endnu forekommende eller ihvertfald paaviselige i de paagældende Egne. Egentlig er der jo ikke noget saa mærkeligt i det; thi Syd for Rhinens Munding og Kantion genfinder vi hvert Øjeblik de af Pytheas nævnte Navneformer, og hvorfor skulde noget lignende ikke være Tilfældet i Norden.

Jeg skal imidlertid ogsaa omtale Spørgsmaalet om Pytheas's Basileia, der karakteriseres som en Ø af umaadelig Størrelse, beliggende 3 Dagsrejser fra den skythiske Kyst og efter Sammenhængen at dømme netop 3 Dagsrejser fra Raunonia. Hvad var denne Basileia? —

Gaar vi nu ud fra, at Raunonia og Abalos var de nævnte Steder af Jyllands Vestkyst, og tager vi et Kort over Nordsøen og nærliggende Lande for os for at finde en Ø af umaadelig Størrelse, der ligger 3 Dagsrejser fra Mentonomon og omtrent 3 Gange saa langt fra Mentonomon, som Afstanden er fra Mentonomon til Abalos, saa vil vi næppe kunne faa Øje paa mere end een eneste umaadelig stor Ø, og det er Norge, eller rettere Norges Syd-kyst. Enhver uhildet Betragter vil vist indrømme, at denne Antagelse er den rimeligste og nærmestliggende Fortolkning af de nævnte Udtryk hos den første geografiske Rejsende i disse Egne¹⁾.

Hvis der havde været Tale om andre Dele af Jylland eller f. Eks. om en Del af Kattegattets

¹⁾ Et Forhold — ganske vist af negativ Karakter —, der ogsaa kunde anføres til Gunst for Norge, er det, at Pytheas ikke omtaler Basileia om ravproducerende.

Kyster, maatte der nødvendigvis have været brugt andre Udtryk. Norge ligger derimod Nord for Jylland som den umaadelig store Ø ude i Oceanet. Afstanden kan ogsaa godt passe med 3 Dages Sejlads, naar der er een Dags Sejlads fra Ringkøbing Fjord til Limfjorden. (Man kan ogsaa lægge Mærke til, at Afstanden er nogenlunde nær den samme som den fra Kysten af Kent over Strædet til Kontinentet og videre langs Kysten til den gamle Rhinmunding).

Det synes altsaa, at Norge gaar igen to Gange under Pytheas's Rejser; første Gang i Forhold til det nordlige Britannien og anden Gang i Forhold til Vestjylland. Baade fra Britannien og fra Jylland antages der allerede i de Tider at have eksisteret Skibsforbindelse med de nærmeste Steder af den norske Kyst. Pytheas har stødt paa, eller rettere han er kommen ind i denne Forbindelse og har hørt Tale om Landet hinsides Havet; men paa Grund af de vidt skilte Udgangspunkter har det ikke kunnet falde ham ind, at Thule og Basileia i Virkeligheden var samme Land eller Dele af samme Landmasse.

Ud fra den Erfaring, vi nu formoder at have gjort angaaende Arten af Pytheas's Kendskab til Danmark, er det paa Forhaand rimeligere at antage, at Thule og Basileia har været knyttet til Lokaliteter, end at det skulde have været Landnavne. Overhovedet har Navngivningen af Lande og Landsdele endnu paa den Tid vel næppe været synderligt udviklet i Norden. Tager vi dernæst i Betragtning, at Pytheas's Rejse var en Sørejse, maa vi finde det sandsynligst, at der er Tale om Kystlokaliteter, Havne eller Handelspladser eller maaske om Landkendingsbetegnelser. Det maa betones, at for at forstaa Pytheas's Meddelelser fra Norden, maa man fastholde den Betragtning, at hans Erfaringer og Iagttagelser har været knyttet til Have og Kyster.

Anvender vi Princippet for Kystfart og Overfart paa Forbindelsen mellem Jyllands Vestkyst og Norges Sydkyst, ser man paa Kortet, at Overfarten sandsynligst maa være sket mellem Kysten af Thy og den norske Kyststrækning mellem Christianssand og Lindesnæs. Imidlertid har jo denne Kyst aldrig repræsenteret noget Centrum for en stærkere norsk Bebyggelse, saa at Sejladsens egentlige Endemaal kan næppe have været her. Sejladsen maa langs med Kysten have stilet videre enten østover mod Egnene ved Christiania Fjord eller

vestover til Bebyggelsescentrerne paa Norges Vestkyst.

Af disse to Muligheder er det atter rimeligst at holde paa Vestkysten; thi efter Principperne for Kystsejladsen vilde en Forbindelse over Kattegat og langs den Viken'ske Skærgaardskyst rimeligvis være at foretrække, hvis det gjaldt Christiania Fjorden. Forbindelsen over Skagerak fra Jyllands Vestkyst til Norge antages altsaa fornemmelig at have været stilet mod Vestkysten af Norge.

Naar jeg før nævnte Lindesnæs som Vestgrænsen for den nærmestliggende Kyst, hvortil Overfarten fra Jylland antageligst maatte være sket, saa var Grunden til, at jeg nævnte just dette Punkt den, at vi her har et Udhavnsmæs eller en Halvø, der fra Fastlandet strækker sig helt ud igennem Skærgaardsbæltet til Yderkysten og tvinger Kystfarten til at søge ud i aabent Hav. For at undgaa dette har der endog været Tale om en Gennemgravning af det smalle Eid, der forbinder Lindesnæs-Halvøen med Fastlandet¹⁾. Vest for Lindesnæs kan Sejladsen atter paa en betydelig Strækning ske indenskærs, indtil den atter ud for Jæderen for en Stund maa slippe Skærgaarden.

Temmelig umiddelbart Vest for Lindesnæs træffer vi i Skærgaarden en Havn Selø, der nu ingen Rolle spiller, men som i Oldtiden og Begyndelsen af Middelalderen har spillet en meget stor Rolle. Den synes at have været den norske Sydkysts Hovedhavn, og talrige er de Gange, da Selø omtales i den ældre Middelalder som Samlingssted for Skibe og Flaader²⁾. Den gamle Litteraturs Form af Navnet er Seley eller Seleyar.

For Overfarten fra Jyllands Vestkyst, der antagelig maa være sket fra Kysten af Thy, ligger Selø geografisk set meget heldigt betragtet ud fra Kystfartsprincippet. Man kunde ganske vist ud fra en striks Anvendelse af Reglen om Overfart paa det smalleste Sted paastaa, at den laa lidt for meget mod Vest. Men naar man erindrer, at Sejladsen maa antages at have stilet mod den norske Vestkyst, forstaar man, at det maa have gældt om at komme ind til Kysten Vest for Lindesnæs, da en Gaaen ind i Skærgaarden Øst for Lindesnæs ikke kunde betale sig, fordi man umiddelbart efter atter skulde til Havs udenom Lindesnæs. Hertil

¹⁾ Per Nissen, Fædrelandet, Kristiania 1914. p. 46.

²⁾ cf. Norges Land og Folk; Lister og Mandals Amt. Vol. I, p. 617 f.

kommer, at Lindesnæs har afgivet en særlig god Lænkending for den Syd fra kommende Skipper.

Jeg fører dette saa langt ud for at gennemføre en geografisk Betragtning og ikke, fordi jeg med nogen absolut Overbevisning tør pege paa Selø som værende just det af Pytheas nævnte Basileia. Men der er altsaa geografiske Grunde, der taler for, at de Skibe, der kom fra den jydsk Vestkyst til Norge, søgte ind i Skærgaarden lige Vest for Lindesnæs; og netop paa dette Sted laa den naturlige Havn Selø, der dannes af et velbeskyttet Bassin mellem et Par Øer, der danner Havnens Vest- og Østside, saaledes at Hovedindløbet er fra Syd. Hvis Selø har været det sædvanlige Overfartssted fra den norske Kyst til Jyllands Vestkyst, er det altsaa derfra, at der er bragt Kendskab til Jyllands Vestkyst om den store Ø ude i Oceanet, og Oprindelsen til Navnet Basileia maa rimeligvis søges der eller i Omegnen¹⁾.

Vi skal nu til allersidst vende tilbage til Problemet Thule, idet dette maaske kan afvindes ny Sider under Belysning af det foregaaende. Vi fandt, at Thule maatte høre til i Vestnorge, og at der var nogen geografisk Sandsynlighed for, at det enten var i Omegnen af Bergen eller muligvis nordligere i Egnen om Molde. Jeg har prøvet at finde Lokalteter fra disse Omraader, hvori Thule kunde tænkes at gaa igen under en eller anden maaske maskeret Form — ligesom jeg sikkert tør gaa ud fra, at andre og kyndigere har forsøgt det samme —; men det har altsammen været forgæves.

Der er jo imidlertid ogsaa en anden Mulighed, nemlig den, at Navnet Thule ikke er Gengivelse af en nordisk Navneform, men af et andet Sprogs Betegnelse af en nordisk Lokalitet, og der kunde da kun blive Tale om de paa Storbritannien talte keltiske Sprog og Dialekter. Hvilket keltisk Ord, der imidlertid kan være gengivet i Thule, er meget usikkert. I sin Bog »Nord i Taakeheimen« har Fridtjof Nansen²⁾ henvendt sig til Sprogforskeren Alf Torp med forskellige sproglige Spørgsmaal, blandt andet hvilket gælsk Ord der muligvis kunde tænkes at ligge til Grund for Thule. Nansen skriver nu, at den eneste keltiske Rod, som man efter hans (d. v. s. Torps) Mening kunde tænke paa, »maatte være tel (= hæve, hæve sig), hvortil

svarer irsk telach og tulach (= en højde, høj), men dette synes lite at passe«. Torp siger yderligere, at det er ham umuligt at afgøre, om Ordet er af keltisk eller af germansk Tilhørighed; men han mener dog, at th — snarest peger i germansk Retning, da intet keltisk Ord begynder med en aspireret Lyd.

Jeg skal naturligvis ikke udtale mig herom; men jeg vil dog mene, at en Sag som denne ikke udelukkende kan afgøres paa Grundlag af Lydlovene. Jeg kan i denne Henseende støtte mig til nogle Bemærkninger, som O. Schrader³⁾ gør i et Foredrag, hvor han kommer ind paa Problemet om Navnene paa nogle gamle Kulturplanter og den Anskuelse, som V. Hehn i sin berømte Bog om Kulturplanter og Husdyr har fremsat om disse Navnes Oprindelse. Schrader siger, at der er visse af Hehn's Tydninger, som Sprogvidenskaben afgjort kan erklære for umulige. Men iøvrigt »kommt man mit einer starren Betonung des Lautgesetzlichen in der Erklärung derartiger Kultur- und Wanderwörter, wie sie den Wortschatz des Hehnschen Buches zumeist ausmachen, nicht vorwärts. Aussterben von Mittelformen, volksetymologische Verdrehungen, falsches Hören und Nachsprechen haben hier vielfach nicht mit den Paragraphen unserer vergleichenden Grammatiken verständliche, und trotzdem sehr wahrscheinliche Zusammenhänge geschaffen. Es scheint, dass man dies neuerdings wieder mehr anerkennt, und manche kühne Kombination V. Hehns . . . fängt jetzt wieder an, den Forscher glaubwürdiger zu erscheinen«. Naturligvis kan der være Fare for, at man aabner Døren for den rene Vilkaarlighed; men — slutter Schrader — »hier das richtige Mass zu finden, wird, so hoffen wir, mehr und mehr der Verbindung von Wort- und Sachbetrachtung gelingen, die ja glücklicherweise sich der einseitig-lautgeschichtlichen Wortbetrachtung gegenüber mehr und mehr durchsetzt«.

Det forekommer mig, at beslægtede Synspunkter kan anlægges paa det her behandlede Problem om Pytheas's Rejse som Helhed og med Hensyn til flere Enkeltheder. Det forekommer mig, at de geografiske Synspunkter repræsenterer en Del af den »Sagbetragtning«, der bør være med i det Kor af iøvrigt sprogvidenskabelige og historiske Stemmer, der maaske en Gang vil have bragt Frasag-

¹⁾ Skulde der være nogen sproglig Forbindelse mellem Sel — i Seleyar og — sil — i Basileia? —

²⁾ Fridtjof Nansen; l. c. p. 45, Note 1.

³⁾ O. Schrader, Die Anschauungen V. Hehns von der Herkunft unserer Kulturpflanzen und Haustiere im Lichte neuerer Forschung. Berlin 1912, p. 45 f.

nene om Pytheas's Rejser i en fast og urokkelig Form. Hvad specielt Problemet om Thule som muligt keltisk Betegnelse angaar, har jeg endnu et Par Bemærkninger at gøre.

Alf Torp fandt det ikke sandsynligt, at det var tel eller tulach, der paa en eller anden Maade gik igen i Thule. Jeg skal dog fremkomme med en Tanke — vistnok en dristig Tanke —, der — forudsat at Thule alligevel var et keltisk Ord, der betød saadan noget som Høj eller Bjærg — vilde give en med de geografiske Betragtninger stemmende Forklaring paa Thule. Jeg skal da først paa den ene Side opstille det Spørgsmaal, om der paa den norske Vestkyst findes en Lokalitet eller maaske et Landomraade, der i sin gamle nordiske Navneform kunde tænkes at være blevet gengivet ved et gælisk Ord, der hentyder til bjærgfuldt eller bakket Terræn, og som tillige tilfredsstiller de geografiske Betingelser i Retning af gunstig Beliggenhed for en gammel Skibsfart fra Storbritannien. Paa den anden Side skal jeg dernæst henvise til, at den geografiske Betragtning tidligere har ført os til at anse Egnen om Bergen som den, hvor man efter Beliggenheden skulde synes, at have mest Grund til at vente Thule.

Min Tanke er da den, om det muligvis skulde være Bergen selv, der gik igen som Thule. Nu er det jo ganske vist almindeligt sagt, at Bergen skal være anlagt af Olaf Kyrre omkring 1076; men der er næppe nogen, der antager, at det skal forstås altfor bogstaveligt. Det, som Olaf Kyrre har gjort, har rimeligvis kun været et Flytning eller maaske blot Omorganisation, antagelig i mere bymæssig Retning af et allerede eksisterende Strand- og Handelssted. Og det synes da ogsaa, at man forud for Olaf Kyrres Tid¹⁾ kan paapege et Bergen eller et Bjærgvin, Björgvin eller Bergvin, der er sammensat af bjærg eller berg, dansk Bjærg, og af vin, Græsgang.

Der er da intetsomhelst til Hinder for at an-

¹⁾ Norges Land og Folk. Bergen 1916. 1ste Bind, p. 84; cf. L. Sagen og H. Foss, Bergens Beskrivelse. Bergen 1824. p. 1—2; — Yngvar Nielsen, Bergen fra de ældste Tider. Christiania 1877. — — Nævnes maa ogsaa den Tanke, der allerede fremsættes i Ludvig Holberg's Bergens Beskrivelse (København 1737) p. 3 som stammende fra Magister Evert Evertsen, at det af Plinius nævnte Bergos var Bergen. Antagelsen er i Reglen blevet ganske afvist, men turde muligvis være rigtig alligevel. I saa Fald vilde Navnet Bergen eller ihvertfald et Navn, hvori Ordet »Berg« indgaar, være ført et godt Stykke tilbage mod Pytheas's Dage.

tage, at Oprindelsen til Bergen gaar meget langt tilbage, og at der, saalænge der har eksisteret Skibsfart mellem Norge og Storbritannien, ogsaa har eksisteret en Lokalitet paa eller ikke langt fra det nuværende Bergens Plads, som har haft et Navn, hvori Ordet berg har indgaaet. De keltiske Sømand, der sejlede paa Vestnorge, skulde da have oversat Navnet paa den Lokalitet, som de plejede at besejle, paa deres eget Sprog, og denne keltiske Form kunde det da være, som Pytheas fik at høre, da han kom til det nordlige Storbritannien, og som af ham blev bragt ind i Litteraturen.

Jeg skal hermed slutte denne Undersøgelse, som af Pytheas's Rejser i de nordlige Farvande har givet et Billede, der ihvertfald rent geografisk set maa siges at have en vis Sandsynlighed og Rimelighed for sig. De af Pytheas besøgte eller af ham omtalte Lande eller Lokalteter kommer ind under et fælles Synspunkt som rimeligvis værende Kyster eller snarere »Kystfartslokaliteter«. — Maaske skjuler der sig en hel lille Nordsø-Periplus i de pytheanske Fragmenter? — De geografiske Forhold, der omend paa forskellig Maade maa formodes at ligge til Grund for Benyttelsen af Ordet æstuarium og antagelig for et Navn som Mentonomon, har jeg ment at genfinde i Ringkøbing Fjord og det gamle Minde.

Da vi ikke har Pytheas's eget Skrift, ved vi ikke sikkert, hvorledes han selv har opfattet Betydningen af alle de geografiske Navne, han nævner, navnlig gælder dette Thule og Basileia. Muligvis har han dog anvendt disse Navne uden klar Forestilling om, at de vist egentlig kun gjaldt Lokalteter. For ham, den videnskabeligt interesserede Rejsende, var det navnlig de nye Lande, der var af Interesse, medens de Søfolk, han færdedes iblandt, kun interesserede sig for den konkrete Havne-Lokalitet. Disse Mennesker har muligvis ikke anvendt nogen særlig Betegnelse for selve Landomraaderne, saa Pytheas har selv været nødt til at anvende Navnene i begge Betydninger.

Ogsaa Forestillingen om den Maade, hvorpaa Pytheas maa antages at have rejst, synes det mig vinder i Rimelighed, naar man holder paa, at han vistnok maa være drevet frem af en Slags videnskabelig Interesse, men at han praktisk talt maa have rejst som Købmand, Sømand eller maaske

som Passager og benyttende sig af en i de nordlige Have allerede eksisterende Skibsfart.

Sammenligningen af den nordvesttyske og den vestjydske Kysts Forhold over for denne Skibsfart viste, at det vil være rimeligst at henlægge nogle af Pytheas omtalte Steder til Vestjyllands Kyst. Den nærmere Lokalisering paa denne Kyst blev atter et andet Spørgsmaal. De fjerneste Punkter, som han kan antages at have besøgt, maa imidlertid være Ringkøbing Fjord og maaske tillige Udløbet af Limfjorden mod Vest. Derimod er der næppe Grund til at antage, at hans Kendskab til Norges Sydvestkyst (Basileia) skal være andet end Andenhaands. Ligeledes kunde Forklaringen af Navnet Thule, hvis den holder Stik, maaske tyde paa, at Pytheas ikke selv har besøgt Thule, men

at han har sine Oplysninger fra keltiske Sømænd og Købmænd; noget sikkert Bevis i saa Henseende vilde det dog ikke være.

Jeg skal da ganske lade det Spørgsmaal staa aabent, om Pytheas selv har været i Thule, eller om han maaske ikke har været længere end i det nordlige Skotland; men det maa man i det mindste sige, at to Gange har Norge kastet en Slagskygge over Pytheas's Rejserute, og han synes i høj Grad at have interesseret sig for det fjærne nordlige Land, saa han bliver, selv om han ikke skulde være Norges egentlige geografiske Opdager, dog den, der indfører Norge i Literaturen. Desuden vil man med Rette kunne opfatte Pytheas ikke alene som Storbritanniens, men ogsaa som Danmarks geografiske Opdager.

Mindre Meddelelser.

Om Kinesernes Anvendelse af Hjortetak som Medicin. I flere Bøger om kinesiske Forhold nævnes, at Kineserne anvender Hjortetak, ♂: Gevirer af Hjorte, som Medicin, og at de antager, at de ufuldmodne Hjortetakker er i Besiddelse af store og mærkelige medicinske Egenskaber. Der tilføres derfor Kina mange saadanne Takker fra alle tilgrænsende Lande, hvor Hjorte findes. I det egentlige Kina findes nu næsten intet Storrildt.

I Stephen Grahams: »Through russian Central-Asia« 1916 skriver han en Del om denne Sag, og det følgende er et Uddrag deraf.

Paa Altai-Bjærgenes Skraaninger er Handel med og Tilberedning af Takker af Hjorte, Maral (*Cervus canadensis asiaticus*) en væsentlig Industri. — Kolonisterne i de Egne bruger istedetfor Faare- og Kvæg-Avl at avle Hjortetakker. Det er ikke de fuldt udviklede, haarde Takker, der anvendes, men de ufuldmodne, endnu bløde og haarede Takker, som der drages Nytte af.

Hjortetakkerne saves af de levende Dyr om Foraaret; de tilberedes og sælges til Kineserne, som betaler dem med høje Priser, saadan noget som 30—35 Kroner pr. kg.

Kineserne anvender de pulveriserede Takker, som de tilskriver vidunderlige Virkninger i Retning af at være smertestillende ved Barnefødsler, Evne til at gøre sterile Kvinder frugtbare, og flere andre mærkelige Evner. Andre Forfattere antyder, at dette Stof ogsaa er istand til at bevare Mandskraften hos ældre Mænd eller gengive den, hvis den er tabt.

»Er dette Stof (♂: Pulver af tørrede Hjortetakker) nu ogsaa virkelig godt i disse Retninger?« spurgte Mr. Graham en Kirgisier, som kørte for ham.

»De siger det«, svarede Manden forsigtig.

»Bruger de russiske Kvinder ogsaa denne Medicin?«

»Nej, den er dem for kostbart, og de behøver den heller ikke. De er ikke som Kinesernes og Mongolernes Kvinder, der lider meget ved Fødsler. Kineserinderne ligger i den Retning Kamelerne. Kamelerne vilde uddø, hvis Kirgisernes Kvinder ikke hjalp dem, naar de skal føde en Unge. Kineserinderne behøver denne Medicin. Ingen Kineserinde af nogen Betydning tænker paa at gifte sig uden at være i Besiddelse af et Par Hjortetakker, og er hendes Fader for fattig til at købe dem, maa Brudgommen gøre det. De bruger det allesammen, og man kan købe Pulveret i ethvert Apothek i Kina«.

Senere paa Rejsen saa Forfatteren nogle Hjorte — Maral — dels i Frihed og dels i store Indhegninger, en Slags Dyrehaver, som de russiske Kolonister har.

Ved Tulovka saa han 6 Marals, de blev forfulgte af ridende Kosakker, som dog ikke havde til Hensigt at dræbe Dyrene, men kun at ride dem trætte. Kosakkerne havde Lassoer i Hænderne. — Disse Hjorte var ikke egentlig vilde, det var Dyr, som var undslupne fra en Indhegning. Der blev sagt, at der ikke var flere Hjorte i fri Tilstand, at de allesammen var bleven fangede, men dette er paa ingen Maade Tilfældet. Man sagde (♂: de Indfødte sagde), at alle Hjorte nu var i Indhegninger og blev opfodt og fodret der. At dræbe en Hjort var at miste et godt Tillægsdyr. En Hjort var ca. 200 Rubler værd.

For at faa Takkerne maa Hjortene altsaa indfanges, og det er ret vanskeligt, for de er stærke, og det maa ske med en vis Forsigtighed for ikke at beskadige Takkerne. De bliver derfor redet trætte, før de fanges.

I Medvedka, ♂: et Sted i Altai-Bjærgene, opholdt Forfatteren sig hos en Mand ved Navn Mikhail Nikonorovitch, som havde en saadan Dyrehave med Marals. Der var i hans Hus en hel Samling af friske, mange-grenede Hjortetakker; de var